

FERENCZI SÁNDOR PREPSZICHOANALITIKUS ÍRÁSAI A JÖVENDŐBEN

(I.) A szesz

Sohasem fogom megérteni, miképpen szerezhetett polgárjogot a spiritusz a költészetben. Hogyan vállalkozhattak jóízű emberek arra, hogy magasztaló ditirambusokban énekeljék meg a részegséget? És mi a titka annak, hogy a különben oly *difficilis* literátorok még külön műfajt is rezerváltak az alkoholizmus számára?

A modern kémia és farmakológia fejlődése természetesen nem maradt hatás nélkül a költészet ezen ágára, amely a kísérleti fiziológia és patológia egy fejezetét, a bódítószerekre vonatkozót tárgyalja — versben. Ma már az álomképeket varázsoló ópiumnak, hasisnak, a lélekre Nirvána-nyugalmat hozó morfiumnak, a kloroformnak, az éternek, mindegyiknek megvan a maga poétája.

De hát miért szorítkoznak Verlaine és Maupassant csupán a narkotikumokra? Miért nem szedik rímbe a kokain, a belladonna, a kantaridin izgató hatását, és miért nem akad költője például a légyölő galócának — a bolondgombának? Miért ez a kitüntetett megkülönböztetés éppen a mérgek e fajtájával, az etil-alkohollal szemben?

Mert téved, aki azt hiszi, hogy a spiritusz más is, mint mérge.

Sokáig azt gondolták, hogy táplálószer. Ma már tudjuk, hogy az elhízás, amelyet létrehoz, az anyagcsere egy betegsége.

Évtizedeken át rendelték a doktorok mint szíverősítőt és gyógyító szert. És most szégyenszemre be kell hogy vallják, hogy a szívet nem erősíti, hanem *gyöngíti*, és hogy a lázas betegségek sokkal jobban gyógyulnak alkohol nélkül.

Szóval, az alkohol mérge, és semmi egyéb. Erősebb mérge, ha sűrűbb oldatban isszák, mint whiskyt, konyakot, abszintet, szilvóriumot. Gyengébb mérge, ha hígítva fogyasztják, ilyen a bor, a sör. De mindenképpen mérge.

A legveszedelmesebb pedig akkor, ha olyan ingredienciákkal fogyasztják, amilyeneket állítólag Martinus Luther ajánlott: a „Wein, Weib und Gesang”-féle kombinációban.

Ma már nemigen fér kétség ahhoz: a bor és a szerelem nem együvé tartozó dolgok. Igen komoly és megbízható kutatások azt bizonyítják, hogy az iszákos emberek utódai közt félelmetesen sok az elmebeteg, az epilepsziás, az öngyilkos és az alkoholista, vagyis iszákosok deszcendenciájából verődik össze a nyomorultaknak az a rettenetesen szomorú hadserege: a dégenéré-k, akik azíliumainkat és börtöneinket benépesítik. Sőt még az egyszeri részegség is megmérgezhetheti a különben egészséges ember azon sejtjeit, amelyek a fajfenntartásnál szerepelnek. És talán ez a magyarázata annak, hogy még a legkifogás-

talánabb egészségű és egyáltalán nem terhelt családok gyermekei közt is akad egy-egy süketnéma vagy idióta.

Tisztára mese, amit az alkohol „élénkítő” hatásáról mondani szokás. Épp ellenkezőleg. Az alkohol nem izgató, hanem bódító szer, amely a szellemi képességeket lefokozza. A pezsgős vacsorák szellemessége csak szubjektíve az; az alkohol ugyanis egyebek közt az önkritikát is elaltatja, és így elnézővé teszi az embert a saját szellemi alkotásaival szemben.

Némelyek ezzel szemben arra hivatkoznak, hogy a mohamedán vallásúak nem fogyasztanak szeszes italokat, mégis apátia, fatalista, maradi emberek. Ezeknek azt felelhetjük, hogy az iszákos muzulmán bizonyára még apatikusabb és lustább az ő józan hitrokonánál.

Mert az alkohol szokásszerű élvezete mindennapi tapasztalás szerint elsősorban az akaratot és a munkakedvet bénítja meg, és a kötelességérzetet altatja el az emberben, s igen sok esetben pedig teljes morális érzéketlenség jár az alkoholizmus nyomában: a törvény, az erkölcs elveszti kategorikus parancsoló voltát, a családi, társadalmi összetartozás érzése kihal.

Sok tényező összejátszása adhatott csak ennek a narkotikumnak oly borzasztó pathoszociológiai jelentőséget. Elsősorban bűnös benne az állam, amely a szeszes italok elárúsítását előmozdítja és abból hasznot húz. Bűnös a társadalom, amely a szeszfogyasztást tagjaira úgyszólván rákényszeríti.

Van-e menekvés ez elől a veszedelem elől? E fölött a kérdés fölött vitatkozott a Brémában mostanában lefolyt alkoholelles kongresszus, amely előnyösen különbözött elődeitől. Azelőtt a szesz-ellenzők két pártja (az absztinensek és a temperensek) ahelyett, hogy vállvetve küzdöttek volna a közös ellenség ellen, az egymás elleni harcban fecsérték el erőiket.

Brémában nem így történt.

A „mérsékelték” egyik fővezére, Hueppe professor, formális békét kötött a túlnyomó számban képviselve volt absztinensiránnyal.

Minket, magyarokat, annál is inkább érdekelhet ez a mozgalom, mert a legközelebbi vándorgyűlést Budapesten fogják megtartani.

Ennek az egész országra kiható jelentőségében nincs okunk kételkedni.

Ha látjuk azt, hogy a „good templar” a hetvenötezer főnyi angol-indiai hadseregéből huszonötezer lelket meg tudott hódítani, semmiről sem szabad azt mondani, hogy lehetetlen. Hiszen az angolok szeszfogyasztásával legfeljebb csak a bajor és a magyar versenyezhet!

(2.) *A mikrokozmosz csodái*

Hasonlatos az emberi szervezet tudománya az asztronómiához. Nemcsak azért, mert ugyanazoknak a titokzatos erőknek csak megnyilatkozásaikban különböző formáit kutatja mind a kettő, hanem mert a két tudomány gyarapodásának a módja is egyforma. Valamint hogy a csillagászat az ismerős égitestek mozgásainak egybevető megfigyeléséből számítja ki, hogy a világtér egy bizonyos pontján *kell* eddig ismeretlen planétának is keringenie, és a kutató távcső csak szolgálai munkát végez, mikor azt az égitestet valósággal felfedezi: ép úgy a fiziológus is az egészséges és beteg szervezetnek elváltozásából következtet

arra, hogy az organizmus a már ösmert szerveken kívül olyanokkal is rendelkezik, amelyeknek a létezését mindmáig nem is gyanították. — A boncolókés és a nagyítóüveg csak várta a konstatació után azt, amit a természettudományi gondolkodás eleve megjósolt.

Régóta tudjuk, hogy az emberi test életműködése közben mérgeket termel, és gyanítottuk is, hogy kell olyan szervnek lennie, amely azokat a mérgeket hatástalanokká teszi. De hogy ezt a funkciót a test melyik része vállalta magára, arról fogalmunk sem volt. Pedig az egyik ilyen szerv ott volt a szemünk előtt. Minden ember ösmerte, minden orvos boncolta a *pajzsmirigyet*: azt a kétélebeses mirigyet, amely a légcső két oldalán lévő mélyedést tölti ki. Ámde a jelentőségéről ugyancsak furcsa felfogások uralkodtak. Az egyik tudós nagy komolyan kijelentette, hogy a pajzsmirigynek csak az a feladata, hogy a nyak formáját szép gömbölyűvé tegye. A másik azt hirdette, hogy ez a mirigy arra való, hogy mikor az ember haragszik: megduzzadjon a vértől, mint a pulyka méregtáskája. Még a legtudósabbak sem szupponáltak felőle egyebet, mint azt, hogy a pajzsmirigy szabályozza az agyvelő vértartalmát, és annak mintegy biztonsági szelepe. Ekkor történt, hogy *Kocher*, a híres berni sebész nagyon is alaposan megoperálta egyik betegét. A beteg *golyvában* szenvedett, ami nem más, mint a pajzsmirigy megdagadása: és a sebész úgy akart segíteni rajta, hogy kivágta az egész pajzsmirigyet. Így aztán önkéntelenül végzett egy igen nagy horderejű élettani kísérletet. Mert, bár a műtét sikerült, következményei igen váratlanok és messzehatók voltak. A beteg ugyanis látszólag meggyógyult, de egy idő múlva kezdett butulni, bőre megvastagodott, megkeményedett, a mozgásai, cselekvései együgyűk és esetlenek lettek. Így derült ki, hogy a pajzsmirigy igen fontos szerv, amelyet egészen eltávolítani nem szabad, mert olyan anyagokat juttat a vérbe, amelyek nélkül az érzést, mozgást, táplálkozást és gondolkozást végző ideg-elemek nem tudnak jól működni. Valószínű, hogy az az ellenmérge, amelyet a pajzsmirigy termel, hatástalanná tesz olyan mérgeket, amelyek a belekben képződnek az emésztés közben.

A további kutatások aztán kiderítették, hogy az alpesi vidékeken oly gyakori kreténizmust is az okozza, hogy a lakosság egy részénél a pajzsmirigy megbetegszik és elsorvad már a gyermekkorban, úgyhogy a testi fejlődés és a növekedés abbamarad.

Megpróbálták azután a kreténeket úgy gyógyítani, hogy állatok — pl. juhok — pajzsmirigyét adták nekik be. És erre a fejlődésükben elmaradt gyermekek egyszerre elkezdtek növekedni és okosodni, azok pedig, akik későbbi életkorukban betegedtek meg, vagy akiknek az egész pajzsmirigyüket kioperálták: a mirigykúrától visszanyerték a régi testi és elméleti képességüket. Az ilyen kúrát „szervi gyógymódnak” (organoterápia) nevezik. Van a szervezetnek más részlete is, amiről nem tudjuk biztosan, hogy mire való. A vesék felső pólusánál található egy kis sapka alakú valami, amit a *mellékvesének* neveztek el. Sokáig azt hitték, hogy annak semmi jelentősége nincs. Később kisütötték, hogy az ún. *bronzbetegségnél* (amelynél az egész test bőre bronzvörössé változik) a mellékvese rendszerint meg van betegedve. Ettől kezdve az volt az általános vélelem, hogy a mellékvese arra való, hogy a bőrfestéket (a bőr halványaságát vagy barna voltát) szabályozza. Ekkor eszébe jutott egy amerikai vegyésznek vagy ezer állati mellékvesét összeszedni, összeaprítani és megfőzni. Mikor az így készített „levesből” egy keveset rácsapentett a kísérleti állat szemére: az egyszeribe halotthalvánnyá változott. Így jöttek rá, hogy a mellékvese olyan anyagot juttat a vérbe, amely a véredényeket összehúzza. Hogy ennek mi a célja, még nem ismeretes. De a kísérlet révén igen hatásos gyógyszer birtokába jutottunk, amely a szem, orr, fül, száj nyálkahártyáját egyszeribe vérteleníti, úgy-

hogy a nátha, az orrvérzés, a szemhurut stb. egyszerre megszűnik tőle, sőt szúrni, vágni, operálni lehet az orrban, gégeben, *anélkül, hogy akárcsak egy csepp vért is vesztene a páciens*. Ezt az orvosságot „Tonogen”-nak nevezik.

Itt emlékeztetünk még egy sajátos betegségéről is, amelyet az utolsó két évtized óta méltat csak figyelmére az orvosi tudomány. Ez a betegség az *akromegália*. Ép, egészséges, felnőtt embernek egyszerre csak elkezd nőni az orra, az álla, a keze és a lába, és csakhamar hihetetlen dimenziókat ölthet, míg a test többi része változatlan marad. Az előrenyúló óriási orr és állkapocs az arcnak sajátos vadállatias külsőt kölcsönöz, szintúgy a kéz és láb rendkívüli nagy méretei. És ezzel az állapottal az egész többi szervezet elyengülése jár együtt, amely néhány év alatt elpusztítja a szerencsétlent.

A különös pedig a dologban az, hogy valamennyi ilyen akromegáliás fél-óriásnál megbetegedettek találtak a koponya aljában egy kicsinyke kis mirigyet, amellyel pedig eddig vajmi keveset törődtek. Kétséget kizárólag bebizonyosodott tehát, hogy ennek a kis függeléknak igen nagy jelentősége van a csontváz növekedésénél és táplálkozásánál. Tehát azoknak a köreseteknek a megfigyelése megint egy új vérmirigy felfedezéséhez vezetett, és újra közelebb juttatott bennünket egy lépéssel azon titokzatos életfolyamatok ismeretéhez, amelyeknek összességét anyagcserének nevezzük.

(3.) Az öntudat fejlődése

Hol vannak nagyobb titkok, bonyolultabb talányok, mint a lélektanban? Az ember mikor érzi jobban tehetetlenségét, mint amikor a lelki élet rejtélyeihez ér a bonckésével?

Öntudat, fejlődés! Mikor ezeket a fogalmakat elgondolja, úgy érzi az ember, mintha feneketlen örvénybe nézne alá. Felül még csak van egy kis világság, de azt a mélységet, ahol a megértés, a tudás kezdődik, örökre áthatolhatatlan sötétség fogja takarni.

És semmiről sem állítható nagyobb bizonyossággal az „ignorabimus”, mint az emberi lélekről. Hisz minden tudás megismert tárgyat és megismerő alanyt tételez fel, és így az alany sohasem ismerheti teljesen önmagát.

Így hát a lélektan olyan stúdium, amelynek határai a végtelenben vannak. De ez nem csüggeszti el a pszichológia hőrszait és munkásait. A hős zseniális agyának egy villanásával új nézőpontokat, a régi ismeretek új, váratlan összekapcsolását hozza létre; a tudomány munkása pedig törhetetlen szorgalommal tanulmányozza az idegélet feltételeit, méri az agyműködések gyorsaságát ezredrészes másodpercekkel, és megállapítja azokat az elemi érzéseket és érzéki benyomásokat, amelyek minden lelki működésnek az építő kövei. Érzés és érzékbenyomás. Ezek a lélek atomjai, végső elemei, amelyeket többé alkatrészekre bontani nem lehet; érzékbenyomásból és érzésből van összetéve az újszülött első halvány gondolatesztergése éppúgy, mint az alkotó lángész sziporkázása. Íme, a mindent nivelláló tudomány a szellemiekre is rágördítette az ő kiegyenlítő hengerét, egyenlővé, egyé tévén a nagyokat a kicsinyekkel.

Az öntudatot Wundt úgy határozza meg, hogy az nem más, mint ezeknek a lelki alak-
elemeknek az összetartozása, összefüggése. Más szóval: a lélektan lejárásának érzési, gondolkodási és akarati működéseinek magasabb egységgé való összekapcsolódása. Nincs jogunk alatta valami, az egyes érzések, gondolatok és akaratműködések fölött, vagy azokon kívül álló tényezőt értenünk, valami magasabb Én-t, amely szuverénül gondolkodik, érez

és akar, függetlenül a lélektani okszerűség és szükségesség kényszerétől. Olyanok az egyes lelki működések, mint egymásba kapaszkodó fogaskerekek, az öntudat pedig maga a bonyolult gépezet. A gép sem más, mint az alkatrészek összege, de azért mégis magasabb egészet és egységet alkot. Am ez a láncolat nem áll meg az individuuum határain. Az egymással érintkező és kölcsönhatásban élő egyének között létrejön az osztályöntudat, a nemzeti öntudat, a faji öntudat és mint legmagasabb egység: az emberiség öntudata. Ennek a legfelsőbb öntudatnak gondolkodása a közművelődés, érzése az emberszeretet, emlékezése a történelem. Téved, aki ezekben csak hasonlatot és metaforát lát.

Fejlődéstan: ez a modern természettudomány jelszava. Jelent ez a jelszó olyan nagy lépést az eszmék világában, amilyen a Newton nehézkedési törvénye volt a fizika terén. Azelőtt a tudós csak megfigyelő, leíró, konstatáló szerepet játszott. Ugyszólván csak tökéletesebb szerkezetű regisztráló gép volt. Nézte és látta az élőlényeket és a rajtuk végbemenő életlani tüneteményeket, le is írta azokat részletesen. De egymagában, kiszakítva az összefüggéseiből, minden új tudományos felfedezés csak az óriási szervezetlen anyag-halmazt szaporította: a megértéshez közelebb nem vezetett. Az elmúlt század ebbe nagy változást hozott. Nagy, világító szellemek jöttek és tudomásunkra hozták, amit azelőtt csak éreztünk: hogy az egész világ egységes és egy, hogy minden létezés csak egy stádiuma a fejlődésnek, és hogy a múltban kell keresnünk a jelen forrásait. Így jött létre a természettudományi fejlődéstan, amelynek nagy jelszavai: öröklékenységek, egyéni és fajfejlődés, létért való küzdelem, természetes kiválasztás. Az új eszmék életet öntöttek a természettudomány szervezetlen anyaggyűjteményébe. A múzeumok spirituszba tett férgel, ősállati csontváz-töredékei mintegy megelevenedtek, régi poros fóliánsok holtak hitt betűi feltámadtak, és a jelen, a múlt, minden helyet követelt magának a világ egységességét jelentő nagy építményében: a monizmusban.

A fejlődéstan elsősorban a természettudományokba hozott forradalmat, és szülőanyjává lett egész új tudományágoknak, milyenek: az összehasonlító bonctan és élettan, meg az embriológia. De a nagy siker utánzásra készítette a szellemi tudományok utánzóit is; csakhamar a nyelvészetet, a történelmet, az etikát és esztétikát szintén fejlődéstani alapra fektették, és a természettudományi módszer a humaniorákban is gyümölcsözőnek bizonyult.

Újabban a lélektan is elhagyta a tisztán önmegfigyelésen alapuló szubjektív módszerét, és magáévá tette a természettudományi kísérletezés módszerét is. Ennek az irányváltoztatásnak köszönhető, hogy a pszichológia megszűnt olyan teljesen „vague” és fantasztikus tudomány lenni, amiről még a sokfiókos rendszeresség barátai, a németek sem tudták, hogy hova sorozzák.

A fejlődéstan azonban még kevés tért hódított a lelki élet tudományában. Még mindig nem jött meg a pszichológia Darwinja és Haeckelje. Még mindig nincs megalkotva a lélek ontogeneze és filogeneze.

Pedig akár az egyén, akár az emberiség lelki életének, főleg öntudatának az alakulását nézzük, okvetlenül arra a meggyőződésre jutunk, hogy az emberi szellem sem egymagában álló és megállapodott alkotás, hanem betetőzése a szellemi élet fejlődésének általában, amely fejlődés elemei a múltban keresendők. Vagyis a természetben csak egy az öntudat; állati öntudat — emberi öntudat: ezek csak fokozati különbségek.

Az összehasonlító bonctannak és az embriológiának legnagyobb tana az, hogy az ontogenezis a filogenezisnek, az egyéni kifejlődés a fajfejlődésnek ismétlődése. A termékenyülés után, amely egy apai és egy anyai sejtnek az egyesülése, nem jön létre azonnal

a szülőkhöz hasonló lény, hanem a szerves lény, mielőtt elérné a fejlődésnek rá nézve lehető legmagasabb fokát: keresztülmegy mindazokon a változásokon, amelyeket a faja átélt azóta, hogy alakatlan, egysejtű lényből bonyolult szervezetű lények, pl. emlősök fajává lett.

És ennek így kell lennie. A szerves lénynek, hogy fáját képviselhesse, magában, a saját organizmusában kell megtestesítenie az egész faj múltját és a rajta végbement összes változásokat. S ha csak egy fázisa a fajfejlődésnek kimarad az egyén testi fejlődéséből: torzszülött, rendellenes lény fog létrejönni, nem pedig a faj igazi, hibátlan reprezentánsa. Ez a fejlődéstani tétel érvényes a test összes szerveire, köztük az idegrendszerre vonatkozólag is. Fejlődése kezdetén az ember egysejtű lény; a sejtből osztódás útján több, teljesen egyenlő sejt jön létre, s csak később jön a munkamegosztás, amikor a különböző sejtszoptok a végzendő munka különféleségeihez képest más és más bonctani és szövettani alakot öltenek. És ennek a fejlődésnek eredménye a homo sapiens.

Azaz nem mindjárt sapiens. A szervezetnek az a része, amelyik az érzést, mozgást, gondolkozást vállalta magára, párhuzamosan fejlődik az egész lény evolúciójával. Eleinte a struktúra nélküli agy és gerincagy, azután egy-egy idegdúc, majd idegszálak „különböződnek” el, és csak sokkal később, talán a pubertás idején van egészen készen az a határtalanul bonyolult gépezet, amelyet központi idegrendszernek nevezünk.

A természettudósok nem rideg materialisták többé. Közülök azok, akik gondolkoznak is, nem állítják többé cinikusan, hogy „a gondolat az agysejtek váladéka”, hanem szerényebb hangon csak pszichofizikai párhuzamosságról beszélnek. Ez azt jelenti, hogy minden lelki működésnek megfelel valamelyes folyamat az idegrendszerben; nem prejudikálják tehát többé az agysejt rezgésének (vagy kemizmusának) *azonosságát* egy gondolattal.

A psziché és physis e párhuzamossága pedig egyenest feltételezi, hogy valamint az agyvelő, úgy a szellemi élet, az érzés, akarat és öntudat is egyéni és faji fejlődés termése. A megtermékenyített petének nincs több öntudata, mint a vízcseppben millió számra úszkáló infusoriáknak. A méhen belüli élet folyamán az embrió ideglete éppúgy a legelemibb reflexekre szorítkozik, mint ahogy az sok alsóbbrendű állat állandóan marad. Az intrauterin öntudatot már fölülmúlja az újszülött gyermek intelligenciája, de azért még meg sem közelíti az okosabb háziállatok értelmiségét. A gyermekkor első hónapjában még majdnem kizárólagosan ösztönszerű és reflektorikus életet folytat az ember, és csak később, talán az első életév vége felé jut a gyermek az öntudat birtokába, amikor érzékbenyomásainak egy részét mint Én-t, a többitől mint külvilágtól különválasztja. A gyermekkorban nyeri aztán az emberi öntudat azt a képességét, amely az állatokétól leginkább megkülönbözteti: a fogalmak elvonásának képességét és a beszélőképeséget.

A 4–5 éves gyermek öntudata azon a fejlődési fokon áll, amelyen a barlanglakó ősember állhatott. Ezt ma bizonyítani nem lehet, de emellett szólnak azok a tapasztalatok, amelyeket tudós utazók egyes vad néptörzseknél szereztek. Mert hisz az etnográfia nem más, mint az időből a térbe vetített történelem.

A későbbi gyermekkorban tökéletesednek a társítás és észrevevés lelki művelődései. De a képzelőtehetség még nagy túlsúlyban van az értelem fölött, és az élet képzelődéssel és játékkal telik el. Ilyen lehetett a népek élete a „népek gyermekkorában”; ekkor is a képzeletvilág volt fölényben az értelmes gondolkozás fölött; ebben az időben gyökereznek a mítosz legszebb virágai, és ez a kor volt a játékok aranykora.

Az ifjúkor folyamán bekövetkezik a szellemi fejlődés egy előrehaladottabb fázisa; a képzelőtehetség nem működik többé olyan lázasan, hanem helyet ad az értelem mérle-

gelő, összehasonlító, megkülönböztető, összetevő és elemző tevékenységének, amely többé nem képekkel, hanem fogalmakkal dolgozik.

Tökéletesülése folyamán elérkezett az emberi faj és elérkezik a fejlődő emberi lény ahhoz a ponthoz, ahol gondolkodni kezd a lét nagy kérdéseiről: elérkezik a filozófiához. És a párhuzamosságot a faj- és az egyéni fejlődés között itt sem lehet félreismerni. Gyermek és gyermeképek egész bölcsészete a naiv hit. Az ifjúság Sturm és Drang-periódusában a meggondolatlan idealizmus nyilatkozik meg az emberben és az emberiségben egyaránt. Esményekért folyt egykor a nép vére, eszményekért folynak ma is az ifjú könnyei. Mikor azután a hatalma és alkotóképessége tetőpontjára eljutott a faj, és férfikorának deléhez az ember: a materializmus az őt egyedül üdvözítő tan. A vér is, a könny is kenyérért folyik. Végül, talán csalódások árán, az ember — amint azt az emberiség is tette — belátja, hogy a megismerésnek vannak határai, amelyekén túl sohasem tekinthet, abbahagy minden merev tagadást és állítást, és tudatában erői gyöngeségének, megtér az önkritikához és az agnoszticizmushoz. Ezzel fejlődött máig az emberiség öntudata, és ez ma a véghatára minden tudásnak az egyes ember életében is. És ebben a fejlődésben nincs, ne is legyen ugrás. Nem hiszek a szkepticizmusában annak, aki nem volt valaha atomokkal dobálódzó materialista, és nem egészséges materializmus az, amely egyenesen a gyermekmesék után következik, kihagyva közbül a lovagias ideálok korát. Következetesség csak a korlátoltak és restek szemében erény: ami él, az örökösen fejlődik és változik, mert az élet változás, és a nyugalom halál.

Szóval a normális ember átéli a szellemi élet evolúciójának mindazokat a mozzanatait, amelyeken a faj keresztülment, miközben öntudatlan sejtől érző állattá — és érző, majd gondolkodó emberi fajjává fejlődött.

És ez a tudat ne sújtsa le, ne sértse büszkeségében az emberiséget. Nem szégyen az, a természettel ilyen közeli rokonságban lenni. Sőt ez indokolja azt a megmagyarázhatatlannak látszó érdeklődést, amely elfog bennünket, mikor a természet erőit mint állati életerőt látjuk működni. Ilyenkor az emberi nem korlátai is ledőlnek, és azokon túl, az egész természeti világgal egynek érzi magát az ember, mondván: „Nil naturale mihi alienum puto.”

(4.) A lelkiismeret eredete — Királygyilkosságok — A hőmérséklet hatása a lélekre

Két hatalmas áramlat küzd egymással ősidők óta a lélektan terén. Az *empirizmus*, mely a „nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu” elve alapján azt hirdeti, hogy a világra jött emberi lény szelleme tiszta, fehér lap, melyet csak a tapasztalás ír tele tartalommal, és a *nativizmus*, amely világra hozott ideákat tételez föl. Középuton jár és ma a legnagyobb tekintélynek örvend a *genetikus* felfogás, amely azt vallja, hogy a hajlamok, ösztönök nemzedékről nemzedékre öröklődnek, hol erősödve, hol elkorcsosulva, de hogy ezen képességek csak virtuális valamik, amelyeknek tartalmát csupán az érzéki tapasztalás kölcsönöz.

A genetikus lélektanárok érveiket részben az egyén, részben a fajok fejlődésének eseményeiből merítik, és hatalmasan felvirágoztattak egy új tudományt: a néplélektant (etnopszichológiát), mely a társadalmak, nemzetek, népfajok érzelmeit, tudását, erkölcsét és cselekedeteit teszi vizsgálatá tárgyává.

Ez a tudomány sokkal jobban leköti az ember érdeklődését, mint a tulajdonképpeni elméleti lélektan. A tiszta lélektan az önmagába tekintés (introspectio) szőrszálhasogató aprólékosságával és a pszichofizika unalmas számadataival csakhamar kifárasztja a figyelmet. Különben is a fejlődésnek még oly alacsony fókán áll, hogy ma is csak a legelembibb lelki működések magyarázásával van elfoglalva. Ellenben az etnopszichológia a legkülönfélébb forrásokból merít: a történelemből, a népeletről, a művészet és költészet világából és vizsgálódásának tárgyait a gazdasági, politikai és erkölcsi élet legaktuálisabb kérdései képezik. A néplelektan a szociológiától elválaszthatatlan.

Példaképpen álljon itt rövid ismertetése egy legújabban megjelent lélektani dolgozatnak, amelyet *Elsenhaus* írt a *lelkiismeret* fejlődéséről. Kiinduláspontja az, hogy az emberi cselekvésnél, akarat elhatározásánál — mint már Schopenhauer és mások is kimutatták — nem a tudatos magyarázásával van elfoglalva, hanem az érzelmi momentumok játsszák a vezérlő szerepet. Nem úgy jön létre — mondja ő — a lelkiismeretfurdalás, hogy az ember cselekedetét mérlegelve, azt etikai szempontból alantásnak ismeri fel, nem is úgy, hogy eszébe jutnak a tett esetleges következményei: hanem úgy, hogy *öztönszerűleg* azon egyén helyzetét érzi át, aki annak a cselekedetnek kárát vallja; és ez az érzés — természetszerűleg — kellemetlen. Miután tehát lelki nyugalma és egyensúlya csak annak van, aki nem követ el olyan cselekedetet, amelyet lelkiismerete rosszall: öztönszerűleg szabályozódik a társadalmi rend és erkölcs.

A hazaszeretet, emberszeretet pedig nem más, mint ezen alapérzésnek, a lelkiismeretnek hatalmas kiépülése. A lelkiismeret érzése természetesen nem mindenkinek jutott egyforma mértékben osztályrészüll. Vannak többé és kevésbé lelkiismeretes emberek, gyengébb és erősebb lelkiismeretességű nemzetek. Ez a fejlődéstől, a leszármazástól függ. A nevelés csak keveset változtathat, módosíthat rajta. Arra a kérdésre, hogy lelkiismeretesebbekké teszi-e hát az embereket a művelődés: a szerző *igenlőleg* felel, és ellentétben számos történelembölcsészsel, akik szerint a szellemi fejlődés független az erkölcsitől. *Elsenhaus* szerint a magasabb kulturális fokon álló emberek és fajok lelkiismerete erősebb, és erre az erősödött érzésre vezethető vissza a filantropikus intézmények, a szociális és szocialisztikus eszmék erősödése.

Érdekesen egészíti ki, illetőleg illusztrálja a felfogást *dr. E. C. Spitzka* New York-i elmeorvos értekezése a *királygyilkosokról*. Statisztikai alapon tanulmányozván a *regnicid*-ek és általában a *magnicid*-ek eloszlódását nemzetek és fajok szerint, arra a meglepő eredményre jut, hogy a nagy emberek elleni merényletek tettesei közt az elmebetegek és a nem elmebetegek bizonyos törvényszerű számmal szerepelnek. A tizenkilencedik század kezdete óta Európában és Amerikában 25 államfő és miniszter lett gyilkosság áldozata, 142 esetben hiúsult meg az ellenük intézett merénylet. És a modern politikai gyilkosságok lényegileg eltérnek a hajdaniaktól. Régente a „zsarnokölés” dicsőségszámába ment, és az antik népeknél napirenden is volt. Mucius Scaevola, Judith, Aristogiton hősök gyanánt ünnepeltettek. Azonban a modern kultúra fejlődésével (*Elsenhaus* azt mondaná, hogy a lelkiismeret erősödése folytán) egyre fogy a tisztán politikai jellegű *magnicidiumok* száma, ellenben egyre gyakrabban követik el elmebetegek ezen cselekedetet. Más szóval: újabb időben kevesebb épeszű ember vállalkozik politikai gyilkosságra, mint annak előtte. Hasonló eredményre jut a szerző a ma élő nemzetek gyilkossági statisztikájából. Európában a tizenkilencedik században 107 király- és minisztergyilkossági merényletet követtek el, ezek közül 29 esetben volt a tettes elmebeteg. Feltehető már most, hogy míg a nagyhatalmak országaiban 48 épeszű ember és 28 elmebeteg

követett el ilyen természetű gyilkosságot, addig a kisebb Balkán-tartományokban, Olasz- és Spanyolországban 30 egészséges elméjű politikai gyilkosra csak *egy* elmebeteg esik. Vagyis igaz az, hogy alantasabb művelődési fokon álló népfajok közt ma is sokkal fenyegetőbb és aránylag gyakoribb a magas rangú egyének politikai okból való meggyilkolása, mint a kultúra gócpontjaiban.

Ezen jelenség okait *Spitzka* dr. az illető népfajoknak öröklött temperamentumában keresi. Az olyan nép, amelynek ősei emberemlékezet óta gyakorolták és dicsőítették a politikai bűntényeket, már lelki szervezeténél fogva is könnyebben hajlik ilyen cselekményekre, mint más fajból, más környezetből eredettek. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy az anarchizmus éppen azok közé a népfajok közé fészkelte be magát, amelyekben a bérgyilkosság, a bosszúállás azelőtt is otthonos volt. Napjainkban is megfigyelhetjük, miként vedlik át az arnauta és a macedón bandita balkán-anarchistává, és mint alakul át a carbonari banda a Maffia és Camorra olaszországi anarchista intézménnyé. Nem kell tehát valami nagy prófécia annak a megjósolásához, hogy a jövőben is a Balkán-félszigeten, Itáliában és Spanyolországban fogják elkövetni a legtöbb politikai gyilkosságot.

A népfajok lelki életének fejlődésében igen nagy szerepe van az *éghajlatnak*. Éghajlat alatt azonban igen sok meteorikus és tellurikus feltétel összehatását értjük, amelyeket külön-külön kell az emberi lélekre való hatásuk szempontjából megvizsgálni. *C. Mr. Giessler* ezen tényezők egyikét, a hőmérsékletet tanulmányozta ebben az irányban, és a következő érdekes eredményekhez jutott: Túláság hidegben, éppúgy, mint túláság melegben a szervezet energiáját a hőgazdaság szabályozására kénytelen pazarolni, úgyhogy a magasabb lelki folyamatok úgyszólván *elszegényednek*. Nagy melegben és nagy hidegben egyrészt a gondolatok, a képzetek száma csökken, másrészt azok jellege is megváltozik: a figyelem, a gondolatalkotás és rögzítés lanyhul, és általában a kedély túlsúlyra vergődik a tulajdonképpeni értelmi működésekkel szemben. Hőmérsékleti túlságoknál tehát bizonytalanság, felületesség, akaratgyengeség és erkölcsi lazaság jelentkezik.

Esztétikai tekintetben — *Giessler* szerint — nagy az eltérés a nagy hideg és a nagy meleg befolyása között. A hideg csökkenti, a hő pedig fokozza az undor érzetét inesztétikus dolgokkal szemben. Legelőnyösebb pedig, természetesen, a mérsékelt meleg, amely a bőr és az idegrendszer véredényeit könnyedén tágítván, szabályos lélegzési impulzusokat vált ki, és az akarat hatása alatt álló izmok beidegzését megkönnyíti.

Mindezt összefoglalva, mi magyarok meg lehetünk elégedve a sorsunkkal, mert oly népfaj vagyunk, amelyben a lelkiismeret már eléggé ki van fejlődve, amely nem alkalmas táptalaja a királygyilkosságnak és olyan az éghajlatunk, hogy az idegrendszer működését és a lélekállapotot kedvezően befolyásolja.

(5.) A hipnotizmus bírálata

A hipnotizmus szó éppen hatvan évvel ezelőtt, 1843-ban született. Braid angol orvos használta először, hogy vele mint egy gyújtónév alá foglaljon egy csomó rejtelmes jelenséget, melyeket valamikor a mágia és a boszorkánymesterség határvonalai közé utaltak, később — legalább részben — a mesmerizmus csodái között említettek, és amelyek tudományos kikutatásának korszakát nyitotta meg. Braid érdeme azonban ezzel körülbelül ki is van merítve. A természettudomány körébe vonta, ami addig a termé-

szetföltetés mezében kérédett; de sem a hipnotizmusnak való elkeresztelés, mely az álomra (hypnos) céloz, nem olyan, hogy ráillenek az ide tartozó összes jelenségekre, amennyiben nagyon sok van ezek között, melyeknek semmi közük az álomhoz, sem pedig a hozzáfűzött magyarázat, mely az okok hálózatának feltüntetése helyett egyszerűen új erőket szerepeltet, nem olyan, hogy megállhatott volna a vizsgálat ítélőszéke előtt. Igaz, hogy ebben az utána következők sem voltak szerencsésebbek, sőt eleinte úgy látszott, hogy azok az adatok, melyeket Braid összegyűjtött, éppen a természet-tudományi gondolkodás bombázására szolgálnak. A német Perty egész arzenált szerelt fel velük az okkultizmus használatára, és a spiritiszták mindmáig nem mondtak le, hogy itt állítsanak maguknak hátvédet. Hosszú ideig a tudomány a hipnotizmus tüneményeivel nem tudott mit csinálni — legfeljebb fantáziáját gyűjtötte nála lángra. Charcot, a nancy-i iskola, Krafft-Ebing tanítása, mintha a hipnózis szinte csodatevő hatalommal ruházná fel az orvost, a mámor korszakát jelenti, melyre azonban csakhamar rákövetkezett az ébredés, mégpedig a szkepszis annál nagyobb hidegével, minél kevesebb volt a megelőző elbódulás. Ha azelőtt úgy hitték, hogy a hipnotizmus mindenre képes, most — mert ez a várakozás nem vált valóra — azt ítélték, hogy semmit sem ér. Amennyire felmagasztalták, olyannyira sutba vetették — ismét éppoly kevésbé tudva [eljutni] a titkaihoz, mint ahogy nem tudtak hozzájuk [férfi] előbb sem.

Csak a reményekben túlsapongó lelkesedés és a lemondó kétség az egymásra következőe után érkezett el a józan és szigorú vizsgálódás ideje. Az első korszakban az volt a tendencia, hogy a hipnotizmus jelenségeihez alkalmazzák az élet törvényeit; a másodikban, mikor e törekvés kudarca nyilvánvaló lett, a tagadás szava nyerte el az uralmat, míg nem ma rátértek a helyes útra, mely az ismertekből magyarázza az ismeretlent, és a fiziológia beigazolt törvényeinek felhasználásával világít rá a titokzatos tüneményekre. Nagyon figyelemre méltó kísérlet ebben a tekintetben J. Milne Bramwell munkája a hipnotizmusról, mely a napokban került a könyvpiacra, és amelynek gondolatmenetéből kialakul a hipnotizmus kritikája, úgy, ahogy ez a tudomány mai állása mellett megkonstruálható.

Megfelel ennek, hogy szerény bevállással kell kezdeni. A fiziológia, mint tudomány ma még gyermekkorát éli, az agyvelő fiziológiája pedig még inkább, mint akármelyik testi szervé. Az agyvelő tudvalevőleg számlálhatatlan millió sejtből van felépítve, az úgynevezett neuronokból, melyek többé-kevésbé szabályos vagy szimmetrikus csoportokba egyesülnek, és amelyek között sem a vegyi, sem a görcsövi vizsgálat nem mutat különbségeket, noha valószínű, hogy lényegükben is különböznek, amint hogy funkcióikra nézve kétségtelen a különbözőségük. Ebben a tekintetben az agyvelő eltér az egyéb szervektől, mert ezeknek a sejtei valamennyien egy és ugyanazon feladat teljesítésére rendeltettek. A májsejtek mindnyájan arra valók, hogy epét, az emlősejtek, hogy tejet válasszanak ki; de az agyvelő sejtei csoportok szerint más és más funkciót végeznek. Megszabják a szívverés ritmusát, befolyásolják a vérerek tágulását és szűkülését, megindítják és irányítják az akaratlagos mozgásokat, hordozói az értelmi működéseknek, feltételeit teszik az öntudatnak stb.

Az a szerv, vagy a szervek ama gyűjteménye tehát, melyet agyvelőnek nevezünk, számos feladat teljesítésére szolgál, és minden valószínűség mellett szól, hogy képtelen egyszerre eleget tenni mindazoknak a követeléseknek, melyeket a szervezet vele szemben támaszt. Minden egyes szervünkre érvényes ugyanis a törvény, hogy még legerősebb működésük idejében is van tartalék erejük. Sohasem történik, hogy az összes elemek

egyszerre jutnának működésbe. A legerősebben összehúzódott izomban is vannak ellazult rostok, amelyek azután összehúzódásba jutva, fölváltják munkájukban az időközben ellazult rostokat. Hasonlóképpen: nincs az a mirigyes szerv, melynek valamely adott pillanatban az összes sejtei tevékenyek lennének. Nincs a napnak vagy az éjnek olyan órája, melyben az összes májsejtek foglalkoznának epe-elválasztással, valamint olyan sincs, amikor valamennyien nyugalomban volnának. A munkának és a pihenésnek ezt a váltakozását megszabja egyfelől a szervezet szükséglete, másfelől az az erő, mely az adott pillanatban a munka elvégzésére elegendő.

Ugyanígy van az agyvelőnél is. Szabály itt is, hogy összes részei nem jutnak egy és ugyanabban a pillanatban működésbe, amihez azonban még hozzá kell tenni, hogy itt az egyes funkciók még függetlenek is egymástól, sőt ellentétesek is gyakran, habár gyakori eset, hogy társulva jelentkeznek. Megesik, hogy valamely tag érintése, melynek rendes körülmények között érzékelés felel meg, megindítja ugyan az idegfolyamatot, a benyomás eljut az agyhoz, de az öntudat nem vesz róla tudomást. Alszik vagy el van foglalva, és a kopogtatás hiábavaló. Másik példa: előfordul, mégpedig gyakran, hogy álmunkban a képzetek egész összefüggő sorozata vonul keresztül az agyi pályákon, de az öntudat mit sem tart meg belőle, valamint megfordítva: az öntudat néha oly folyamatokat regisztrál, melyekről rendszerint nem vesz tudomást, de amelyek ilyen esetben egészen magukhoz kötik a figyelmet.

E praetimaris tényeket kiegészíti, hogy annak a determinálása, amit az agyi működés eloszlásának lehetne nevezni, és ami azt a kiválasztást jelenti, hogy mely funkciók jutnak működésbe, és melyek maradnak nyugalomban vagy lappangásban, attól az eszmétől függ, mely abban a pillanatban az illető öntudatán uralkodik, és amelynek befolyása ez uralom erejével arányos. Gyakori eset, hogy valaki annyira elmerül valamiben, gondolkodása annyira valamely fix eszme jármába van fogva, hogy nem vesz tudomást más érzésekről vagy eszmékről, amelyek különben akadály nélkül kapcsolódhatnának öntudatába. Így az éhes ember, akinek csak az ebédre és arra, ami vele összefügg, van gondolatja. A lélektan kétségtelen bizonyossággal mutatja, hogy valamely eszme annál inkább jut uralomra, minél több figyelmet fordít reá az öntudat, vagy pedig minél gyakrabban jelentkezik. Az agyvelő ez utóbbi esetben éppúgy begyakorolódik ennek az eszmének a befogadására, mint ahogy a tréning begyakorolja az izmot valamely testgyakorlati művelet elvégzésére. Mindkét esetben — a fiziológusok nyelvén szólva — „a közlekedő pályák” simábbak és járhatóbbak lesznek az agyvelőben: a sportbéli gyakorlatnál két oly idegsejt között, melyek bizonyos izomműködéseket kombinálnak; az értelmi tevékenységnél meg oly idegsejtek között, melyek bizonyos képzetek lerakódóhelyei.

Ez az, amit képzettársulásnak nevezünk, vagyis a közlekedő pályákkal összekötött képzetek egyikének feltámadását nyomon követi a másik képzetnek az öntudatba való bekapcsolása, ezt ismét a vele összekötött képzeté és így tovább. Mindennek a megindulását pedig valamely kezdeti benyomás, képzet vagy eszme felbukkanása idézi elő. És itt eljutottunk a hipnotizmus lényegéhez: a szuggesztíóhoz. Mert rendes körülmények között ugyan magától az egyéntől, természeti tulajdonságaitól, a nevelésben és a tapasztalatokban gyökeredző megszokástól ered az agybeli tevékenység más ágait felfüggesztő vagy kímélő és a képzettársulást megindító idea; de másrészt gyakori, hogy ez uralomra jutott eszmét másvalaki választja ki számára. A vallási, politikai és erkölcsi meggyőződések, a divatbeli vélemények legnagyobb részét az egész tömegekre kiterjedő szuggesztíó tényei; míg az egyesre határolt szuggesztíó adja a hipnotizmus jelenségeit.

A hipnotizmus — helyesebben: a hipnotizmus nevével nevezett tények serege — arra vezetendő vissza, hogy bizonyos személyekben az agyvelő ellenálló ereje oly csekély, hogy könnyűszerrel jut náluk uralomra és indítja meg az eszme- vagy képzettársulást oly eszme, melyet más személyektől kap. Náluk az agysejtek rendes egyensúlya könnyen bomlik, és elmeműködésük oly ideák hatalma alá kerül, amelyek a szuggesztiót eszközöző másik személy nélkül nem lépték volna át az öntudat küszöbét. Ez a hipnotizmus természetes alapja, és ennek a fényénél egyszerre megvilágosodnak a tények. A képzettársulást megindító eszme mechanizmusának e feltárása megérteti, hogy miért hipnotizálhatók az úgynevezett ideges emberek, vagyis akiknél az agysejtek egyensúlya ingadozóbb, könnyebben, mint azok, akik nem ilyenek; miért jobb médiumok a hisztérikus asszonyok, mint az egészséges családanyák; mi az értelme a hipnotizőr eljárásának, mikor valamely fényes tárgy fixáltatásával vagy az óra ketyegésével zsbibasztja a hipnotizálandó személy agyát, hogy lefokozza ennek az ellenállását, valamint hogy miért tudnak az orvosok hipnózissal gyógyítani úgynevezett funkcionális — vagyis: kóros elváltozás nélküli — idegbántalmakat, amelyek a lelki élet módosulása szerint maguk is módosulnak, de tehetetlenek a hipnózissal az organikus bajokkal szemben. Mindezeknél nincs szó semmiféle titokzatos fluidumról vagy démoni sajátágról, hanem csupán az agyvelő-fiziológia elemi törvényeiről, annyira, hogy ha azelőtt a hipnózist úgy tekintették, mint a lelki életnek a csodák magaslatában nyíló kivirágzását, ma azt kell mondanunk, hogy ellenkezőleg: a hipnotikus tünemények a szellemi jelenségeknek éppen a legkezdetlegesebb fajtáját mutatják.

(6.) *Egy kis fiziognomika*

Az emberi test nagyban és egészben részarányos, szimmetrikus, vagyis a test középvonalának mentén képzelt sík a testet két egyenlő részre osztja. Ámde ez a részarányosság távolról sem tökéletes. Azok a szerveink, amelyekből nincsen, csak egy, nem a test középvonalában foglalnak helyet, hanem attól jobbra vagy balra. Ha a testet a fent írt módon vágnók két részre, a szív és a gyomor nagy részét, a főütőeret és az egész lépert a bal testfélben, a májat, a fővisszért a jobb testfélben találunk, a bélsatornának pedig egészen különböző részleteit az egyik, mint a másik oldalon. Kevésbé feltűnő a végtagok részaránytalansága: a jobb oldali felső végtag többnyire valamivel nagyobb az ellenkező oldalnál. Azt pedig már csak igen kevesen tudják, hogy az agyvelő két felének finomabb szerkezete egészen eltér egymástól, mert a magasabb rendű szellemi tevékenység, a beszéd és több más szövvényes izomműködés idegközpontjai csupán a *bal oldali* agyféltekében foglaltnak. Minthogy pedig minden agyfélteke az *ellenkező oldali* testfél izmait mozgatja és érzéseit közvetíti: a normális embernél a fejlettebb *bal* agyfélteke uralma alatt álló jobb kar és kéz izomrendszere ügyesség és fejlettség dolgában túlhaladja a bal oldalt. Kivételesen szabály alól az úgynevezett „balogok”, vagy „balkezések” szervezete. Náluk rendellenes módon a jobb agyfélteke s az annak megfelelő bal felső végtag a fejlettebb és ügyesebb.

A részaránytalanság a koponya- és arccsontokon is felfedezhető. A bal agyfélteke erősebb, fejlettebb volta következtében a bal oldali homlokcsont többnyire valamivel jobban domborodik elő, és az emberek többségénél az orrgerinc az egyik oldal, többnyire a bal oldal felé elgörbül. Ez okozza főleg, hogy az ember arcéle (profilja) jobb oldalról nézve egész más, mint balról. Mindezek az aszimmetriák már régtől fogva ismeretesek.

Ellenben egész új dolog az, amire *dr. Hallervorden* figyelmeztetett nemrég a német ideg-orvosok gyűlésén. Ő megállapította, hogy a részaránytalanság nemcsak az arccsontokra, hanem az arcizmokra és ezek tevékenységére: az *archifejezésre* és az *arcjátékra* (a *mimikára*) is kiterjed. Ha előveszünk egy csomó „en face”, vagyis szemtől szembe felvett arcfotográfiát, és azokat egy, az arcot éppen felező merőleges metszessel két egyenlő részre vágjuk, azt fogjuk tapasztalni, hogy a kettő közt lényeges a különbség. Ezt a különbséget nem okozhatja az orrgörbület, amely a szemközti nézett orr távlati (perspektivikus) megrövidülésénél fogva elenyészően csekély. Azt a különbséget kizárólag az arcizmok fejlettségének és összehúzódásának eltérésevel magyarázhatjuk.

Rövid kitéréssel meg kell hogy magyarázzam az arckifejezés élettani alapját.

Az élő ember izmai, míg egészségesek, sohasem nyugszanak tökéletesen. Még akkor is, mikor pihentjük izmainkat, akkor sem tudjuk azokat teljesen ellazítani, akkor is megmarad bennük bizonyos mértékű összehúzódottság.

Ezt az állandó, bár csekély fokú kontrakciós állapotot nevezzük az izmok *tónusának* (rossz magyar szóval izom-, zsong-)-nak). Éber állapotban a tónus fokozott, alvás közben csökkent, de teljesen csak mély öntudatlansági állapotoknál, ájulásnál, idegbénulásnál hiányozhatnak. Természetszerűleg hiányzik a tónus a hulla izmaiban, de csak a halált követő órákban; később az úgynevezett hullamerevség folytán (amelyet az izmok kihűlése és kezdődő vegy bomlása okoz) egy időre újra összehúzódnak és megmerevednek az izmok, hogy azután tökéletesen ellazulva, tényleg a végső és örök nyugalomra térjenek.

Az állandó izomtónusnak ez alól a szabálya alól az arcizmok sem tesznek kivételt. A szemrés tág vagy szűk volta, amely a szemhéjat összehúzó izmok tónusától és a felső szemhéj emelőizmának kontrakciójától függ, adja meg az arcnak az élénkség, a figyelem, az ijedtség, a harag stb. kifejezését. A homlokizmok tónusának tulajdoníthatók a homlok vízszintes és merőleges redői, amelyek, ha állandósulnak, gondterhelt vagy komor benyomást keltenek a megfigyelőben. A szájszöglet emelőizmainak összehúzódása befolyásolja az orrcimpák mellett elhúzódó két redő mélységét és a szájszögletek emelt vagy süllyedt voltát, ami a jókedvű, rosszkedvű vagy egykedvű kedélyhangulat kifejezője. Az állizmok összehúzódottságának foka és módja pedig a szigorúság, a gőg vagy konokság kifejezését kölcsönzi az embernek.

Ez a rövid „arcismészeti” (fiziognomikai) exkurzió, amellyel az arckifejezés és arcjáték ismeretének csak legelemibb tényeit óhajtottam ismertetni, talán alkalmas arra, hogy könnyebben érthetővé tegye *dr. Hallervorden* felfedezését s azt a hipotézist, amelyet annak magyarázatául felállítani megkísérelhetünk.

A német tudós ugyanis úgy találta, hogy az en-face-kép *jobb fele*, ha a másik felét eltakarjuk, többnyire több *intelligenciát*, a *bal fele* ellenben több *kedélyt* árul el, mint az ellenkező oldal. Vagyis az ember jobb arcafeléről szellemi tulajdonságaira, a bal oldaliról a kedélyiekre vonhatunk következtetést.

Mint hogy pedig a férfinemhez tartozóknál az intellektuális szféra, a nőknél általában a kedélyi momentumok játsszák a főszerepet: ennél fogva a nőknél majdnem mindig a bal arcfél, férfiaknál a jobb arcfél a kifejezésteljesebb.

Ösztönszerűleg érezték ezt a klasszikus és újkor nagy festői, akik női portrékat előszeretettel ábrázoltak bal oldali, férfiak arcképeit jobb oldali profilban.

Hallervorden doktor állításainak helyességéről arcképek és emberi arcok szemlélete útján tényleg meggyőződhetünk.

Úgy látszik azonban, hogy ez a felfedezés nem olyan új. Nekem legalább alkalmam volt

megpendíteni ezt a témát egy intelligens hölgy előtt, aki előszeretettel foglalkozik amatőr fényképezéssel, és nagy meglepetésemre konstatalhattam, hogy ez a hölgy már régóta tudatában van ezeknek a tényeknek, és felvételeinél lehetőleg úgy jár el a két nemet illetőleg, ahogy azt a német bűvár is ajánlja.

Ha megkíséreljük az arckifejezés ezen részaránytalanságának magyarázatát adni, vissza kell térnünk arra a már fentebb említett ténykörülményre, hogy a bal agyvelő a magasabb szellemi működések központja. Az intellektuális lelki tevékenységet kísérő arckifejezés és arcjáték tehát kifejezésteljesebb lesz azon az arcfélen, amelynek izmaihoz a bal agykéreg szűrkeállományából érkeznek az akaratlagos összehúzódás impulzusai: vagyis a jobb oldali arcfélen.

A jobb agyfélteke viszont kevésbé vesz részt a szellemi életben és így annak működésében nagyobb befolyás jut a szervezeti általános érzeteknek, a fájdalomnak, az öröme-
nek és általában a kedélybeli változatoknak. Ehhez képest a jobb agyfélteletől beidegzett bal arcfél kifejezéséből inkább a kedélyi életre vonhatunk következtetést.

Akár helyes ez az elmélet, akár nem, egyelőre elég, ha konstatáljuk, hogy az arckifejezés részaránytalansága bizonyos törvényszerűségnek engedelmeskedik, amely a két arcfél eltérő beidegzési viszonyaiban leli magyarázatát.

(7.) *A tudás mérlege*

Ilyenkor karácsony táján, mikor minden jó kereskedő összehasonlítja a tartozását és a követelését, talán nem időszerűtlen, ha mi is, akik a természettudomány közvetítő kereskedelmét bonyolítjuk le ebben a rovatban, megcsináljuk ismereteink hamisítatlan mérlegét. Előre megmondom, hogy nem ijesztgetni akarok, és nem akarom a tudomány csődjének nagyon is elkoptatott frázisával tetőzni be ezt a merkantilis hasonlatot. De másrésztől magam is félek, hogy a tiszta igazságra való törekvés közben nem egy biztosnak vett tudományos alapigazság fog meginogni.

A „Jövendő” természettudományos rovata, mint a természettudomány általában, tényeket, természeti történéseket ír le. A növényi, állati élet eddig ismeretlen folyamatait, a fizika és kémia, geológia és asztronómia tüneményeit sem hagyja el, az anyagi állapot és a reálisnak tekintett természeti jelenségeket csak osztályozza, de igazi mivoltukat nem magyarázza. Ha már magyarázni is próbálunk, akkor a szorosan vett természettudomány-nak nem vesszük hasznát, és a filozófia terére kell kalandoznunk.

Kant óta, tehát már jó régen tudjuk, hogy a tiszta ész bírálata kizárja azt a lehetőséget, hogy valaha a dolgok mibenlétét megösmérhessük. Amit külvilágnak nevezünk, az nem más, mint látszat. A világ összes tárgyai voltaképpen csak a mi lelkünkben léteznek *kétségtelenül*; hogy valósággal léteznek-e, s ha igen, olyanok-e, amilyeneknek mi látjuk azokat: azt, ha nem is tagadhatjuk, de jogunk van benne kételkedni. Így hát a természettudomány, mely a külvilági történést feltétlenül reálisnak veszi, talán helyesen jár el a célszerűség, a metodológia szempontjából; de absztrahál, eltekint a megismeréstan elemi igazságától. Vagyis akármilyen paradoxnak lássék is ez az állítás: tulajdonképpen a lélektan az egyedül reális tudomány, mert ennek a tárgyát a közvetlenül magunkon tapasztalt lelki történések képezik. Ellenben a természettudomány irreális, mert vizsgálatának tárgya: a külvilág és annak legkisebb részei, az atomok, nem kétségtelenül megbizonyított tények, hanem azok felvételéhez csak következtetések útján jutottunk.

És mégis mit látunk!

A természettudósok nagy része elfelejti, hogy mikor *anyagról* beszél, akkor tulajdonképpen odahagyta a tiszta tapasztalati alapot, elfelejti, hogy ezek a kifejezések: anyag, atom — csak mankók, amelyekre azért támaszkodunk, mert a magunk lábán járni nem tudunk, és amelyeket el kell dobni azokban a percekben, amikor megpihenve, a mindennapi tudományos tevékenység közben a lét nagy kérdései felett elmélkedünk.

Lassanként úgy beleélik magukat a mechanisztikus atomelméletbe, amely egyébként igazán nélkülözhetetlen és megbecsülhetetlen hasznos előmozdítója a tudománynak, hogy többé nem tudnak tőle szabadulni. Úgy járnak, mint a Faust Wagnerje, „ki reszkető kezekkel kincset ás, és boldog, ha egy bogarat talál”. Pedig sem az atomelmélet, sem maga a természettudomány nem lehet a végső igazság. Az „igazi igazságot” csak az egyedül reális lélektani alapon közelíthetjük meg.

A legcsodálatosabb logikai tévedést aztán akkor követik el a tudósok, amikor a *lelki* jelenségeket is *természettudományi* fogalmakkal igyekeznek meghatározni, és *anyagi, atomisztikus* alapon próbálják magyarázni önmagukat, a saját egyéniségüket is. Az egyedül reális, a közvetlenül érzett és tapasztalt lelki életet anyagmozgásnak, avagy az anyagmozgás kísérő jelenségének tekintik. Más szóval: ahelyett hogy az előttünk objektíve ismeretlen külvilágban végbemenő történés magyarázására is az ösmert lelki tevékenységben keresnének analógiákat, ahelyett hogy a természeti tüneményekben is keresnék a lelki elemet: az atomokkal, a hipotetikus anyag hipotetikus elemeivel, szóval az *ösmertlennel* akarják megfejteni a lelki életet, az *egyedül ösmertest*.

Az egyetlen dogma, amelyet ma minden művelt embernek vallania kell: a monizmus dogmája, vagyis az a hit, hogy a világ egységes.

A fentiek alapján ehhez még egy második hitágazatot is kapcsolhatunk, azt, hogy ennek az egységnek az elve lényegében azonos kell hogy legyen azzal, amelynek uralmát a saját lelkvilágunkban tapasztaljuk. Ha másként volna, megdőlné maga a monizmus is.

Köznap nyelven szólva, a *panteizmusnak*, helyesebben *pánpszichizmusnak* ez az elmélete azt jelenti, hogy az egész természeti világban, az állat- és növényországban, az égitestek keringésében olyan erők működnek, amelyek lényegükben azonosak az ember lelki működésével: a tudattal, érzettel, akaratallal.

Rége óta nagy határozottsággal azt állították, hogy tudata csak az embernek van. Ma már a felsőbbrendű állatokról is mindenki elismeri, hogy azoknál is megvannak a tudatos lelki élet összes kritériumai. Ellenben az alsóbbrendű állatoknál a ma uralkodó felfogás szerint legfeljebb öntudatlan ösztönöket, a növényeknél tudattalan életerőt tételeznek fel. A szervesen világ pedig természetesen csak minden élet nélküli atomrezgések színtere.

A fenti „megismeréstani” exkurzió alapján persze már eleve tagadhajtuk annak a lehetőségét, hogy ilyenfajta különbségek megállapíttassanak, a priori pedig, mint említettem, inkább azt kell feltételeznünk, hogy igenis az egész világegyetemben pszichikai erők működnek. Ámde még ha nem is hagyjuk el a szorosan természettudományos alapot, akkor is megdől a *tudatos* és *tudattalan* közti éles határvonás lehetősége. És itt újra paradox kijelentést kell tennem: Amit mi öntudatnak nevezünk, az lényegében öntudatlan. Az öntudatlan pedig igen sokszor magán viseli a tudatosság, értelmesség bélyegét. Tudatosnak mondjuk például a gondolkodást. Tényleg tudatos is, mert tudunk róla. De csak azt tudjuk, hogy van. Azt, hogy miképp történik, mi a lényege, nem tudjuk, nem érezzük. Úgyhogy a bölcselő nem akkor mond igazat, amikor azt mondja: „Ich denke”, hanem mikor azt mondja: „Es denkt in mir.” „Valami gondolkodik bennem.” Vagyis a tudatos gondolkodás lényege öntudatlan.

Azt mondjuk, tudatos dolog, ha a kisujjamat megmozdítom. Pedig dehogyis az! Hiszen fogalmunk sincs róla, még a legkitűnőbb anatómus sem érzi, sem tudja, hogy mikor ő a kisujja izmait összehúzza, tulajdonképpen milyen végtelenül szövevényes idegmunkát végez, hogy agykérgének bizonyos idegsejtjeit beidegzi, az idegáramot a gerincvelő egy bizonyos pályájára tereli és onnan a kontrahálандó izmok idegeibe juttatja. Más szóval: a tudatos mozgás lényege *tudattalan*, és mi már csak a mozgás megtörténtéről szerzünk tudomást.

Viszont az embernek közfelfogás és megnevezés szerint „öntudatlan”, „ösztönszerű” cselekedetei, a veszélytől óvó és azt elhárító reflexek, a szervezetnek a változott körülményekhez való alkalmazkodása, csakúgy, mint a legsőbb rendű állatok, növények, ön- és fajfenntartási ösztönéből folyó ténykedései annyira magukon viselik a bizonyos *cél felé való törekvést*, a *célszerűséget*, hogy ezen folyamatokból a tudatos elemet kizárni lehetetlen.

Aki a létért való küzdeletről, önfenntartási és fajfenntartási törekvésekről beszél, annak, ha nem akar következetlen lenni, meg kell alkudnia a sokszor értelmetlenül ócsárolt teleológiával, a célszerűségtannal.

Ezek szerint az ember ösztöne a gondolkodás, az alsóbbrendű élőlények gondolkodása az ösztön. Vagyis a tudatos és tudattalan élet között lényegbeli eltérés nincs, és elmondhatjuk, hogy mindenben, ami él, van valami, ami lényegében azonos az ember lelki életével. Már ennél valamivel nehezebb dolog az élő és élettelen, a szerves és szervetlen közti látszólag éles határvonalat eltüntetni. Pedig az egész csak attól függ, melyik a kiinduláspontunk. Abban a világnézetben, amely minden fizikai történést rugalmas atomgolyócskák ütközésének tekint, magának az „anyagnak” tényleg csak *passzív* szerep jut: ha meglöki, addig halad, míg akadályba nem ütközik, aztán a mozgását átadja egy másik golyócskának.

A pszichikai felfogás ennek helyébe azt a feltevést állítja, hogy az atomoknak nevezett anyagrézecskek voltaképpen *erélyközpontok*, amelyeknek megvan a maguk vonzó és taszító, de mindenesetre *aktív* tevékenysége. Mihelyt pedig az akciót elismerjük, már meg törve a jég, mert akció lelki elemek nélkül nem képzelhető.

Az égitestek nehézkedésénél, a földi tárgyak súlyánál, a mágnességénél, a vegyrokonságnál és a vegy bomlásnál *cél felé való törekvést*, tehát a tudatnak bizonyos fokát tételezhetjük fel.

Az emberben a tudatosságnak mind a három foka feltalálható. Megvan nála a szorosabb értelemben vett *öntudat*. Megvannak az ún. félig tudatos *ösztönök*: a lét-, a fajfenntartás ösztöne. Végül pedig egész szervezetében működik a primitív természeti tevékenység (súly, hő, villamosság stb.).

Az alsóbbrendű állatokban és növényekben már csak a két utolsó fajtát tételezhetjük fel a tudatosságnak, a szervetlenekben pedig, úgy látszik, kizárólag a legelemibb vonzási és taszítási törekvésekre való képesség van meg.

Az a feltevés tehát, hogy az egész világegyetemben a lelkiekkel lényegben azonos erők működnek, nemcsak logikai következménye a megismeréstannak, hanem tudományos ismereteinkkel sincs ellentétben.

*

Ha azt kérdezné valaki, hogy a pánpszichizmus hogy vélekedik a vallásról és az istenről, azt felelném neki, hogy ennél a világnézetnél a vallás és istenség problémája „nem pártkérdés”. Spinoza követője a *nagy ismerellent* tetszése szerint írhatja kis „i”-vel

vagy nagy „I”-vel. Itt a vallásosság temperamentum kérdése. A flegmatikusabb csodálattal szemléli a világ egységességét; a szangvinikus vérmérsékletű ember csodálata imádattá fokozódik. Minthogy pedig a vallásosságnak a hatása úgy ki-, mint befelé többnyire előnyös, nincs ok vele szemben állást foglalni. Ezzel egyúttal az is meg van mondva, hogy indokolatlan és ízléstelen dolog a *harcias ateizmus*, amint hogy az napjainkban, hál’ istennek, kihálóban is van.

*

Ha mármost megcsináljuk tudásunk mérlegét, azt hiszem, nem lesz okunk panaszra. Sok értéktelennek bizonyult tételt kitoröltünk ugyan a „vagyon” rovatából, de csődöt mondani nem kell, mert nyertünk helyettük olyan irányelvet, amelynek segítségével egészen jól lehet az üzletet tovább folytatni.

(8.) A hit szerepe a gyógyításban

E cím alatt Dr. P. C. Kalloch amerikai orvos tollából cikket közölt a „New York Medic. Journal”, amely érdemes arra, hogy a nagyközönségben is érdeklődést keltsen, s amelyet, íme, egész terjedelmében közlünk:

„Tapasztalati tény, hogy az orvosi gyakorlatban az egyes gyógyszereknek megvan a maguk divatja; időnként lekerülnek a napirendről, aztán, mint valami új felfedezést, újra felkapják azokat.

Igen sok, most használatos gyógyszer egyformán hat a beteg és az egészséges szervezetre; például az aconitum az érverés lassúságát, az altatószerek az álmodást előidéznek. Ellenben igen kevés olyan gyógyszerünk van, sőt talán egy sem, amely sajátos módon tudná éppen a *kórfolyamatot* megátámadni és a megbetegedett szövetek rendes állapotát helyreállítani.

A betegséget lehet olyképpen meghatározni, hogy az a szöveteknek rendellenes, vagy megváltozott állapota. Ez az állapot lehet ideiglenes, ha azt idegen anyagoknak, például valamely mérregnek jelenléte okozza; de a szöveteket valamely a testből magából, vagy kívülről származó kártékony anyag maradandóan is megváltoztathatja.

Mindig elmélkedés tárgyát képezte a gyógyításnál végbemenő folyamat, és minden doktornak meg is van erről a saját külön elmélete. Még mindig nélkülözünk azonban a gyógyszerhatásban az egészségéget. Ösmeretesez ennek az okai, és csak néhányat akarok közülük felsorolni.

Valamely betegség súlyosságának végtelen sok fokozata van, egyszer olyan enyhe a baj, hogy alig felismerhető, másszor meg olyan súlyos, hogy rohamosan pusztítja el a beteget, dacára minden orvosi erőlködésnek. E két véglet közt minden árnyalat és változat lehetséges. Vannak egyéni sajátosságok is, melyek a gyógyszerhatás egyformaságán rést ütnek, számba jön a különbségek lehető okai közt a gyógyanyag készítésének módja, az anyag frissessége, vagy más tulajdonsága, melyek valamennyien befolyásolhatják a szer erősségét. Ehhez járul a gyógyszerek adagolási és más gyógyszerekkel való társítási módjának különbözősége az egyes orvosoknál, nemkülönben az orvos egyéni jelleme, illetőleg annak a beteg állapotára való hatása.

Például, ha az orvos erős egyéniség, a páciens pedig gyengébb, akkor egyébként azo-

nos körülmények közt a hatás jobb lesz, mintha megfordítva áll a dolog, úgyhogy már ebből az egy okból is természetszerűleg nagy a változatosság a gyógyszerhatásban.

Nem kevésbé csodálkozhatik valamely orvosi iskola követője, ha azt látja, hogy más iskolák, amelyeknek tanításai szerinte minden ésszerűség nélkül valók, gyarapodnak és virágznak; valószínű azonban, hogy ha valaki utánajárna, bőségesen lelne tanúbizonyságot arra, hogy mindezekkel az úgynevezett »irreguláris«¹ gyógymódokkal is lehetett a szenvedést enyhíteni, a természetes gyógyulást előmozdítani. Az is kiderülne, hogy ilyenkor a beteg bízott orvosában, az orvos pedig a saját gyógyító képességében.

Sokszor hallja az ember, hogy azok a *nem tudományos*, »vad«² orvosi iskolák annak köszönhetik a sikereiket, hogy eljárás módjukban tényleg van helyes mag is. Mások arra hivatkoznak, hogy azok a betegségek kezelésénél a higiénére fektetik a súlyt, némelyek azt hozzák fel, hogy a legtöbb betegség minden beavatkozás nélkül is, magától meggyógyulhat. A hittel való gyógyításmódok néha bámulatos sikereinél némely embernek a szuggesztióval szemben való fogékonyságát emlegetik magyarázatul. De a tapasztalat azt tanítja, hogy minden embert lehet szuggesztni, és hogy ez a tény az eddiginél több figyelmet érdemelne az orvosok részéről.

Ahelyett, hogy a mienktől eltérő felfogást és eljárás módot lehurrognók, jobb volna utánajárni és hasznát venni annak, ami benne hasznavehető. Lám, a gyógypróféta habozás nélkül nyúl a morfiumhoz, ha fájdalmat kell csillapítani, és nem utasít vissza más, reá és a betegre hasznosnak vélt gyógyeljárást sem, ha csak nem ellenkezik az ő filozófiájával. Miért ne fogadjunk el mi, »tanult«³ orvosok is minden módszert, amelyről azt látjuk, hogy beválik mint a betegség vagy a szenvedés gyógyszere?

Azt hisszük, nem szorul több bizonyítékra, hogy az orvos és a beteg között uralkodó lelki viszony nagyon fontos dolog, és hogy e viszony alapja a bizalom kell hogy legyen.

Vajon az orvos ezt a bizalmat nem szerezhetné-e meg, avagy nem fokozhatná-e azzal is, hogy szuggesztiókat kelt a saját gyógyító képessége és gyógyszerjeinek hatékonysága iránt?

A szuggesztív gyógyítás sokak szerint közel jár a sarlatánsághoz. De vajon nem inkább az legyen-e a törekvésünk, hogy a beteget gyógyítsuk, mintsem az, hogy bebizonyítsuk valamely elvhez vagy eljárás módhoz való ragaszkodásunkat? Be kell vallanunk, hogy a páciens java első sorban jön tekintetbe, ennél fogva magunkévá kell tennünk minden olyan elvet, amely ahhoz hozzájárul.

Ez az újítás nem jelenti azt, hogy az orvos ésszerűtlen és nem tudományos kijelentéseket tegyen, mint azok az orvosok, akiknek méltóság teljes megjelenése, nagyképűsége és nagyhangúsága csak siralmas tudatlanságukat leplezi (noha ez tényleg használ is a betegeknek, mert bizalmat ébreszt bennük). Másrészt az az orvos, aki félénk, akiből hiányzik az önbizalom, ne várja, hogy majd meggyőzi a világot hivatottságáról.

Ha csak felületesen is tanulmányozzuk azokat a gyógyeredményeket, amelyek az orvos ügyességébe és a gyógyszerek hatékonyságába vetett hitnek köszönhetőek, meggyőződünk róla, hogy nem helyes dolog erről az értékes segítő eszközről egy olyan hivatás művelőinek javára lemondani, amelynek céljai többnyire nagyon messze esnek az önzetlenségtől.”

Eddig dr. *Kalloch* elmélgedése. Elmondhatjuk róla, hogy benne van igaz mag, de az egész mégis elvetendő. Igaz, hogy gyógyeljárásaink egy része sugalmazáson (szuggesztió) alapul, és nem árt, ha erre minél gyakrabban emlékeztetnek minket. De viszont tény, hogy a tisztességes orvos tenyerét égeti az a pénz, amelyet úgy szerzett, hogy a „képességeibe vetett bizalmat fokozta”, más szóval — hazudott; az ellen meg már egész erőlyel

tiltakozik, hogy a publikum becsapását, melyből a kuruzslók oly fényes hasznot húznak, orvosi „módszerré” léptessék elő. Az emberi társadalom végre is elég érett ahhoz, hogy megtudja, mit várhat az orvosoktól, mit nem, és nem volna erkölcsös dolog, ha az orvos rendszeresen, hivatásszerűleg úzná a porhintést az emberek szemébe. Ez az eljárás, mint nem erkölcsi alapon álló, nem lehet olyan hivatás alapja, amely számot tart a többi emberek becsülésére. Ha mégis azzá válnék, az orvosi kart joggal érné a sokszor érdelemetlen molière-i gúny és a megvetés. Az elfogultság nem közönséges mértéke nyilvánul meg abban a tényben, hogy pl. dr. Kalloch, aki bizonyára szigorúan elitéli némely vallásfelekezet papságának „népbutítási” törekvéseit (amelyeket pedig éppoly joggal lehetne vizsgálatásnak nevezni), az orvosokat akarja megnyerni egy olyan eljárásmodnak, amely lényegében azonos a rendszeres népbutítással.

Kiszámíthatatlan volna az az anyagi és erkölcsi kár, amelyet a „tanult” orvosi kar lelkiismeretlenebb elemei okoznának az emberiségnek, ha a gyógyítóképeség alaptalan felmagasztalását az orvosi rend nem üldözné, hanem még szentesítené is.

(9.) Kísérleti embriológia

Nagy feltűnést keltett egynehány évvel ezelőtt Schenk Lipót bécsi egyetemi professzornak az az állítása, hogy neki sikerült olyan eljárásmodot felfedezni, amelynek segítségével a születendő magzat nemét nemcsak hogy előre megjósolni, de tetszés szerint befolyásolni is lehet. A Schenk előkelő állása, reális tudományos múltja jelentékeny súlyt kölcsönözött ezeknek a kijelentéseknek, úgyhogy a világ minden részéből fordultak hozzá kecsgetető ajánlatokkal, többnyire *fiúgyermek* utáni vágytól ösztönözötten. Állítólag maga a minden oroszok cárja sem restellte ebben a fontos családi és dinasztikus kérdésben a bécsi embriológus tanácsát kikérni, nem törődve azzal sem, hogy a trónörökösnek majdan szemére vethetik, hogy nem isten, hanem a Schenk kegyelméből lett császárrá.

Mint tudjuk, a cárnak még ma sincs *fiúgyermek*e, és ugyanilyen rossz volt az eredmény a kísérleteknek mintegy 50 százalékában, amivel bebizonyult, hogy a Schenk módszere, amely az anya táplálkozási viszonyainak, különösen a cukor- és tésztaeművek felvételének sajátos szabályozásában állott, nem vezet eredményhez. Schenk eljárása a siker tűzpróbáját nem állotta ki, mire a bécsi egyetem tanácsa különféle címek alatt kizsorította a különben nagyérdemű tudóst a fakultás tanári karából, pedig ő nem tett egyebet, mint hogy elhamarkodottan és kellő kritika nélkül vont következtetést tudományos kísérleteiből, márpedig ugyanezt tették — büntetlenül — sokan mások, így Koch Róbert a csúfos kudarcral kimúlt gümőkórelleses gyógyszer terjesztésével, amely nemcsak hogy nem használt, de sőt ártalmasnak is bizonyult.

Schenk nem sokáig élte túl az őt ért megaláztatást. De az általa propagált eszmét, amelynek alapelvei különben nem is tőle származnak, mások karolták fel és tették vizsgálat tárgyává.

Lenhossék Mihály dr., a budapesti egyetem bonctanára, igen behatóan foglalkozott a nemet befolyásoló tényezőkkel egy tavaly megjelent művében. Végkövetkeztetése az, hogy minden kísérlet, amely a születendő magzat nemének befolyásolására irányul, hiábavaló, mert az anya petesejtjeiben a *nem* már predesztinálva van, arra többé sem az apai csírasejt, sem a külső viszonyok ebben a tekintetben befolyást nem gyakorolhatnak.

Ugyanerre az eredményre jutott most *O. Schultze* is, kinek e tárgyú munkájából v. Hansstein érdekes részleteket közöl a „Naturw. Rundschau”-ban.

Schultze kísérleteit a rendkívül szapora fehérégereken végezte. Meggyőződött róla, hogy téves az a feltevés, mintha az elsőszülöttek közt egyik vagy a másik nem túlsúlyban volna. Az sem bizonyult kísérleteinél valószínűnek, hogy ha a hímek száma aránylag kicsiny, akkor a hím születések száma, mintegy önszabályozás alapján megszorodik. Ebből az következik, hogy nem érdemel hitelt az az állítás sem, mintha háborúk után feltűnően sok fiú születnék.

A közeli és legközelebbi rokonságban álló állatok párosítása sem volt befolyással az egerek nemi statisztikájára, sőt az utódok egészségére sem. Az egészséges rokonok közti házasság eszerint csak erkölcsi és nem higiénikus tekintetben mondható károsnak. Azt állítják némelyek, hogy a zsidóknál a belterjes házasság miatt nagyobb a fiú születések száma. Schultze ezt tagadásba veszi, és a különben tényleg megállapítható jelenséget csak faji sajátágnak tulajdonítja.

A növényországban azonban van rá példa, hogy a táplálkozással, vagyis a trágyázás minőségével és mennyiségével sikerül befolyásolni a nemet. Növényeknél a női csírtermékek kifejlődéséhez általában jobb és dúsabb táplálék szükséges, mint a hímekéhez. Innen van az, hogy a sűrűn vetett tengeri — a csalamádé — közt a termővirágot csenevész, ellenben a jobb táplálkozási viszonyok között fejlődő, ritkán vetett kukorica dúsan terem gyümölcsöt. Egyébiránt a *zsurló* nevű növény némely fajánál is azt tapasztalták, hogy kellő mennyiségű fény és táplálék hiányában tisztán a hímvirágot fejlődik ki.

De ez csak néhány növénynél volt konstatálható. A legtöbb növénynél ellenben az életviszonyoknak semmi befolyását nem lehet észlelni, aminthogy az állatvilág köréből a kétéletűeknél — pl. a békáknál — Pflüger már 20 évvel ezelőtt megállapította, hogy a nem a petében preformálva van. Nem befolyásolhatta a nemet Schultze a fehérégereknél sem. Sem párosítás előtti éhezéssel, sem jól táplált nőstények és rosszul táplált hímek párosításával nem sikerült a születendő magzat nemét bármely irányban befolyásolnia. Egyes rovaroknál, például a filoxéránál is, különböző nagyságúak a hím és női peték. Ez és az ehhez hasonló tények amellettszólnak, hogy az embernél is kizárólag az anyai csírasejtek milyenségétől függ a születendő magzatok neme, és arra a hím csírasejteknek semminemű befolyásuk nincs. Lenhossék és Schultze tantételéből pedig végeredményben az következik, hogy csak úgy lehetne a születendő magzat nemére befolyást gyakorolni, ha ősmernők azokat a tényezőket, amelyek a női csírasejtek nemek szerinti megoszlásánál szerepet játszanak. Minthogy pedig ez a megoszlás valószínűleg még az embrionális élet folyamán történik, ennél fogva a magzatok nemének befolyásolása nem is az anyára, hanem csak a nagyanyára gyakorolt hatás útján képzelhető, amely hatást természetesen akkor kellene kifejteni, mikor a nemükben befolyásoltatni kívánt magzatok anyja még embrionális állapotban van.

Más szóval, ha valaha lehetségessé is válnék a peteképződés, az „ovigenesis” mesterséges befolyásolása, akkor sem a közvetlen utódoknak, a gyermekeknek, hanem talán csak a második nemzedéknek, az unokáknak nemek szerinti számarányát lehetne módosítani. Márpedig az embereket kevésbé szokta érdekelni az, hogy unokáik közt több lesz-e a fiú, mint a leány, úgyhogy legfeljebb uralkodócsaládok és nagy majorátusok tulajdonosai igyekeznének a fiú-utódlást a későbbi generációkra is biztosítani. De sőt még ezeknél is többnyire illuzórikus volna ez a törekvés, mert hiszen sohasem lesz lehetséges a trónörökös, vagyis a fiúgyermek számára biztosítani fi-utódokat, hanem csak a

leánygyermek számára. Másrészt nagy volna az értéke az olyan feleségnek, akinek a petesejtjei túlnyomólag hímneműek.

Mindez azonban csak utópia. Olyan messze vagyunk még a termékenyülésnél végbemenő és az azt közvetlenül követő folyamatok ösmeretétől, hogy eleve le kell mondanunk arról a reménységről, hogy a két nem születési arányszámára belátható időn belül sikerüljön embernek befolyást gyakorolnia.

(10.) Biológiai egységesség

Monisztikus egységesítő világnézet jegyében halad a modern természettudomány. Ledőltek azok a korlátok, amelyek még nemrég a *historia naturalis* két birodalmát: az állat- és növényországot egymástól elválasztották, és a mai biológia nem talál többé lényeges különbséget sejt és sejt között. Sokáig azt állították, hogy a mozgás képessége az, ami az állatot a növénytől megkülönbözteti; ma már tudjuk, hogy vannak mozdulatlan állatok és mozgó növények. Mások az anyagcsere különbözőségét mondták a kritériumnak, rámutatván arra, hogy a növény élete szerves anyagokból szerveket építő szintézis, az állat szerves anyagokat szervesetlenekre bontó analízis; az állati élet oxidáció, a növényi redukció. Kiderült azonban, hogy az állati testben is számos szintetikus és redukáló folyamat megy végbe, és hogy vannak növényfajok — és ilyenek a reánk nézve oly nagy jelentőségű paraziták —, amelyek szerves anyagokkal táplálkoznak. Az elkülönítésre irányuló törekvés eredménytelensége adja a magyarázatát annak is, hogy amikor a sejtélet elemi törvényeit kutatják növényi sejteken, élesztőgombákon végzik a vizsgálatokat, és ezek eredményeit értékesítik az állati „Elementar-Organismus” biológiájában.

Más nagy kérdés azután, hogy van-e jogunk azt a korlátot is ledönteni, amely az élő az élettelenről, az állat- és növényvilágot az ásványitól választja el.

Ehhez a kérdéshez bölcselmi és tapasztalati alapon lehet hozzászólni. A bölcselkedők nagy része: a materialisták, az idealisták, a pszichofizikus párhuzamosságot vallók, a panteisták és a pánpszichisták mind a világ egységességének alapján állanak és azt hangoztatják, hogy lehetetlenség két princípiumnak az uralmát tételezni fel a természetben, indokolatlan tehát az élőnek az élettelenről való különválasztása. Csak abban térnek el egymástól a bölcselők, hogy egy részük az életet sem tekinti másnak, mint fizikai és kémiai erők sajátos kombinációjának, míg más részük életet, sőt öntudatot keres a látszólag vak természeti erőmegnyilatkozásokban is. Legszerényebbek még az „agnosztikusok”, akik — noha ők is hisznek az egységességben — bevallják, hogy a világ igazi mivoltának megismerése transzcendens, túlhang az emberi értelem megismerő képességének határán.

A kísérleti, tapasztalati eredmények azonban eddigelé nem nyújtottak elegendő támpontot arra, hogy az élő és élettelen közti különbséget megszüntnek tekinthetnők.

Vannak ugyan, akik az állati szervek működésének problémáját a ma ismert pszichokémiai törvények segélyével maradék nélkül megfejthetőnek vallják, de kutatásaik eddigelé nem voltak bizonyítók. Azaz minden kutatásnak, úgy ennek is voltak érdekes eredményei a pszichológia és patológia terén — ámde a föltétel bizonyításával eddigelé adósak maradtak, sőt a „neovitalizmus” nevű irányzat, melyben a materialisták által rég

holtnak nyilvánított életerő fogalma napjainkban újra feléledt, kiváló tudósokat számol hívei között.

Az eddigi sikertelenség nem jelenti azt, hogy a „természettani életlan” csődöt mondott volna. Sőt ellenkezőleg; az eddig elért eredmények — és itt elég az enzimek tanának kiépülésére utalnunk — biztatóak abban a tekintetben, hogy a generációknak sikerülni fog egyszer a fizikai törvényszerűséget az élőlények működésében is hiánytalanul kimutatni és az „élet”-tel analóg jelenségeket a természettani örökben is feltalálni. Erre céloz Ostwald, mikor egyik elmefuttatásában azzal a századok óta felmerülő ideával foglalkozik, hogy sikerülhet-e valaha embernek élőlényt vagy akár csak élő sejtet is, mesterségesen előállítani. Ő ezt nem tartja lehetetlennek, úgy okoskodván, hogy amit ember megsemmisíthet, azt fel is építheti. Csak olyasmit nem alkothat, amit elpusztítani nem képes. Erő és anyag például sohasem semmisül meg, csak alakját változtatja. Tehát erőt, anyagot ember nem létesíthet. Ellenben az erőnek, anyagnak azt a kombinációját, amelyet élő sejtnak nevezünk, s amelyet elpusztítani könnyű: létrehozni sem lehetetlen; nem kell hozzá egyéb, mint a sejt mechanizmusának alapos megismerése és utánzása.

És itt a bökkendő! A sejtélet erőművi berendezését még oly kevéssé ösmerjük ma, mint Goethe idejében, aki *Faust*-jában panaszolja, hogy: „Napfényben fürdik a természet, mégis titkok ködös homálya borítja.”

(11–12.) A csodás elem az álomlátásokban

1.

Az álmokban való hit majdnem általános volt mindig és ma is az. A pitagoreusoktól kezdve a sztoikusokig, Iszokratész- és Herophilustól Chrysippus- és Paracelsusig, Pharao-, Nabukadonozor-, Darius-, Nagy Sándor-, Caesar- és Scipiótól egész Napóleoniig, Szókratész-, Xenophón- és Marcus Aureliustól Goethe-, Bossuet- és Schubertig mindenki hitt benne. És habár a Deuteronomium isteni parancsa szerint „Non inveniatur in te qui observet somnia” (Nincs benned senki, aki az álmokat igazgatná), mégis azt olvashatjuk Jób könyvében: „Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines et dormiunt in lectulo, tunc aperit Deus aures virorum et erudiens eos instruit disciplina.” (Mikor éjjel álomtól elnyomva szenderegnek az emberek ágyaikban és álmodnak, akkor felnyitja Isten az ő füleiket és oktatóván, jóra nevei őket.)

A nagy Arisztotelész ellenben az álmok jelentőségéről írt kis munkájában kijelenti, hogy az istenek és rossz szellemek semmiképp sem befolyásolják az álmokat, még ha azok látszólag betekintést engednek is a jövőbe. Műveletlen embernek nevezi az olyat, aki az álom útján való kinyilatkozásban hisz. Az álmokról — mondja — azt hiszik, hogy profetikus jelentőségük van, amennyiben azokban bizonyos események okát vagy jelét látják. Arisztotelész ezzel szemben azt is állítja, hogy egyes emberek azért esnek extázisba, mert gyengeségük miatt saját mozgásaikat nem veszik észre, és így kívülről jövő idegenszerű behatások iránt érzékenyekké lesznek. Hasonlóképp írtak Locke és Kant, és ugyanez a felfogása ma a kísérleti lélektan és elmekörtan bűvárainak. Pl. Max Simon szerint az előre megsejtés csupán öntudatlan következtetések eredménye, amelyek ugyancsak öntudatlanul szerzett adatokból épültek fel.

A művészeknek minden időben nagy fogékonyságuk volt az álom csodás eleme iránt. Ma azonban vannak már nagy tehetségű költők, akik nem vesztik el komolyságukat még bizonyos csodálatos eseményekkel szemben sem, és akiken nem vesz erőt a titokzatos és megfoghatatlan dolgok miatti borzongás.

P. Bourget egyik legutóbbi regényében (La duchesse bleue) ezeket írja: Ha az ember nagyon erős izgalmon megy keresztül, elfelejti, hogy akár alszik, akár ébren van, gondolatait, ezeket a mi belső örvényeinket, ugyanazok a szigorú törvények kormányozzák, amelyek a kémiában is uralkodnak. A babonásságnak az a mindnyájunkban benn rejlő maradéka ilyenkor felülkerekedik, és az ember az éjjeli látományok zűrzavarában előérzeteket, tanácsadásokat, tanításokat vél látni.

De vajon mondhatjuk-e, hogy mindaz a sok rendkívüli jelenség, melyeket az álomról hírdetnek, tökéletesen és könnyen megmagyarázható az eszmetársulás és az öntudatlan lelki működések tanának ismert törvényeivel? A modern tudományos lélektan meg sem kísérti egyetlen olyan törvényt vagy elmélet felállítását, amely érvényes volna mindazon jelenségekre, melyeket a kutatás és a bíráló megfigyelés napról napra felfedez. A tudomány nem annyira tantételekkel, mint inkább tüneményekkel foglalkozik, vagyis inkább előbb ezekkel s csak aztán amazokkal, és módszereinek minden segélyforrását igénybe veszi, hogy a tényeket a maguk tisztaságában, meztelenségében megismerje. Egyébiránt egynémely túli mérészen állító lélektanárma ma is illenének azok a szavak, amelyeket Jacob Passavanti könyvében, „Libro dei sogni”, találtam: „Martin von der Teune úr és Bertha von der Mühle asszony nagy hévvel fognak hozzá az álommagyarázáshoz, amit pedig a természetbölcsélet nagy mesterei, Szókratész és Arisztotelész sohasem tettek volna. Hiszen olvashatjuk, hogy Szókratészben, mikor az álom felett vitakozott, és arról nyilatkozott, hogy mit tudhatunk róla természetes megismerés útján, kételyek merültek fel az álom okait, következményeit és jelentőségét illetőleg, melyeket nem tudott eloszlatni, és ekkor mondta azon Szent Hieronymus által a biblia előszavában is idézett nagyjelentőségű szavakat: „Hoc solum scio, quod nescio!” (Csak azt az egyet tudom, hogy nem tudok.)

Nem szabad, hogy tudományunk elfogult legyen. Számos csodásnak mondott ténynél elegendő a beható és szenttelen vizsgálat ahhoz, hogy eltűnjék belőle minden, ami csodálatos; más tüneményekre vonatkozólag a tudomány hivatkozhat alapos elméletre, amelyek annak megértését, jelentőségének körülhatárolását lehetővé teszik; vannak azonban olyan jelenségek is — bár ezeknek száma csekély, és a szigorú bírálat hatása alatt egyre ritkul —, melyeknek megértéséhez ismereteink mai állása nem elegendő. Nincs okunk azt hinni, hogy ezek mindörökké megmagyarázhatatlanok fognak maradni, de másrészt nem volna tudományos eljárás, ha azok hihető voltát már eleve is tagadásba vennők, vagy ha az hinnők, hogy azokat az éppen divatban lévő hipotézisekkel nagy könnyen megmagyarázhatjuk.* []

Voltak, akik csodálatosnak és megfoghatatlannak mondták az olyan, néha tényleg előfordult álmokat, amelyek valamely felfedezés vagy munkálat befejezését tették lehetővé, avagy valamely tudományos vagy irodalmi kérdés felvetéséhez vagy megoldásához adták meg a sugallatot. Ismeretesek a Condillac, Cardanus, Budach, Lotze, Coleridge, Voltaire, Tartini stb. álomsugallatai. De Manacéine elbeszéli, hogy Schleyer, a volapük

* Ez a felfogás majdnem szó szerint egyezik azzal, amelynek egy, a spiritizmusról írott cikkem adott kifejezést a „Gyógyászat” 1899. évf. 30. számában. Dr. Ferenczi.

feltalálója, ezt a nemzetközi nyelvet álmában fedezte fel. Eléggé ismert tény az is, hogy költőket gyakran egy-egy szép álom serkentett valamelyik regényük, drámájuk vagy novellájuk megírására. Chabaneix idézi Ch. Richet ezen mondását: „Mégkísértem egyszer egy álmomat leírni; később kevés változtatással mint gyermekmese jelent az meg nyomtatásban.” Egy fiatal költő is adott át nekem egynehány verset, amelyeket álmában fogalmazott.

De az ilyenfajta tényeket nem lehet csodálatosnak mondani. A lélektan már régen foglalkozik azzal a tüneménnyel, melyet Schopenhauer „ruminatióknak” (kérődzés), Hamilton és Carpenter pedig „inconscient cerebration”-nak (öntudatlan agyműködés) neveznek. Számos megfigyelésből származott tények egész sora bizonyítja, milyen élénk ez a cerebratio lángszerű és túlérzékeny egyéneknél. Nem kell talán külön megjegyezni, hogy e fiziológiai fogalmaknak: „öntudatlan, félig tudatos”, itt semmi közük Hartmann és a mai „pszichikus”-ok öntudatlanjához.

Az álomsugallatokon kívül, melyeket művészi vagy tudományos álmoknak is neveznek, foglalkoznunk kell a jövődömondó álmokkal is. Ezen elnevezés alá foglalják a jelentőséges, sejtelmes, valamely, az álmodó személyétől független eseményt előre megjósoló álmokat stb. Az irodalomban rendkívül bőven található ilyen jövődömondó álmok leírása; de a szigorúbb megrostálás bizonyára jelentékenyen csökkentené ezeknek számát. Némelyiknél a hitelességnek legelemibb követelményei is hiányzanak, úgyhogy a tudományos kritika nem is foglalkozhat velük komolyan.

Az egészséges és a beteg ember áloméletét hosszú időn át tanulmányozván, igen gyakran megesett velem, hogy olyan tényekkel találkoztam, melyeknek azok, kiktől azokat szóval vagy írásban megtudtam, rendkívüli és csodálatos jelentőséget tulajdonítottak. Egy nagy részük azonban olyan határozatlan és kevésbé hiteles, hogy nem érdemesek a lélektanárok* figyelmére. Ilyen pl. egy igen művelt hölgynek 1894. november 16-án Sassariból hozzám intézett levele: „Mondhatom, hogy valahányszor anyám vagy szegény atyám vagyonát a mi alávaló ellenségeinknek, azoknak a vérszopóknak, fondorlatai veszélyeztették, mindig hírül vettem azt álomban, amennyiben olyankor vagy azt álmodtam, hogy a ház romhalmazzá változott, a birtok és a fák kipusztultak, vagy azt, hogy mi valamennyien szomorúan vonultunk el és ajándéku kapott nagy fekete fügéket ettünk. Az ilyen álom után mindig jött levél, mely a jövődölést beigazolta. Így történt pl. egy ízben, midőn szegény atyám volt R.-ék gyalázatos üldözésének céltáblája. Már régóta tervezték ők gonosz fondorlatukat, anélkül, hogy sejtelmünk is lett volna róla. És akkor azt álmodtam, hogy egy csomó álarcos ember rohanta meg atyámat, és mi nagyon retgettünk, hogy nem tudjuk megmenteni. Valahányszor aztán újabb rágalom vagy újabb fondorlat derült ki, mindig megjelentek előzőleg az álarcos emberek álomban.” A bizonytalansághoz itt egy tévedés is járul, amelynek még igen értelmes egyének is, kik a szerteküldött kérdőívemre válaszolni szívesek voltak, áldozatul estek: ti. az álom magyarázása. Vagyis itt csupán szimbolikusan (jelképíleg) jövődömondó álmokkal volt dolgunk.

Ugyancsak művelt emberek közt akadtam a következő esetekre. X. kisasszony, kinek itt leírt tulajdonsága anyjával közös, ezeket írja: „Ha kicsiny, meztelen és lesóványodott gyermekekről álmodtam, ez csalhatatlanul azt jelenti, hogy a hozzám közelállók

* A „psychologus” szó magyarra fordításának kísérlete. Dr. F.

valamelyike meghal; még akkor is, ha az messze földön lakik, és nem volt ok aggódni miatta. A tenger képe is kellemetlenséget jelent, éspedig annál nagyobb, minél sötétebb és viharosabb a tenger; hasonlóképp kellemetlen előjelek reám nézve befőttek, virágok és dús lakomák. És mindez nem előítélet, hanem ismételt és szomorú tapasztalatok eredménye.” Anyja előadja, hogy szerencsétlenségek előtti álmai sejtelmések. Például: ha csupasz, kiéhezett, csontig lesoványodott gyermekekről álmodik, akiket ő szoptat, ez mindég szerettei valamelyikének halálát jelenti. Azon az éjszakán, amelyen távol időző atyja váratlanul meghalt, dacára annak, hogy előző napon megnyugtató levelet kapott, ezeket álmodta: Az atyai ház romokban hevert; az egyik szobában ravatalon kiterítve feküdt egy férfi, mellette ült a jajgató asszony. Hasonló módon értesült messze földön lakó testvére halálküzdelméről is. Ez a hölgy biztosított engem, hogy még nem érte őt szerencsétlenség anélkül, hogy arról álmában előre titokzatos híradást ne kapott volna!

Más esetekben az álom jövendőmondó jellegét a véletlenek találkozása adja meg. Talán ide tartozik az a két eset is, amelyet 1898. július 31-én közölt velem levélben egy igen értelmes úri hölgy:

„1881. december 19-én azt álmodtam Florencben, hogy fiam, A., aki R. fiammal együtt a bolognai U. intézetben tartózkodott, egy lépcsőn a lábát törte. Nyugtalanokdni kezdtem, és levelet írtam R.-nek, híreket kérve A. felől, elbeszélve egyúttal kellemetlen álmomat is. Két nappal később azt felelte, hogy A.-nak kifokú láza van s emiatt betegnek fekszik, de már gyógyul és nemsokára felkel; legyek tehát egészen nyugodt. 24-én azonban táviratot kaptam az intézet vezetőjétől, amelyben ő tudatta velem, hogy R. tornázás közben eltörte a lábát. Rögtön odautaztam, és fiamat nyújtókészülékbe helyezett lábbal, ágyban fekve találtam. Csak 40 nap múlva kelhetett fel.”

A másik álom a következő: „1891 júniusában egyszer reggel felé azt álmodtam, hogy A. fiammal a q.-i vasúti állomáson vagyok és Florencbe készülünk utazni. A vonat éppen indulni készült, de A. nem volt a közelemben: kiáltoztam utána és szívszorongva szaladtam fel s alá, mikor egyszer csak láttam, hogy az állomás végén egy csomó ember áll a sínpár közepén. Odarohantam, és ott láttam A.-t, kinek bal lába csupa vér és kisujja el van törve; azt mondták nekem, hogy egy kocsi ment keresztül a lábán. Hirtelen felébredtem és nem tudtam többé elaludni. Reggel 7 órakor bejött szobámba a szolgáló, a reggelit hozta; elbeszéltem neki rossz álmomat és hozzátettem, hogy mindig csak a véres lábujj van a szemeim előtt. Körülbelül másfél óra múlva a szolgáló ijedt arccal rohan be újra, szublimátot és pólyát kért, és elmondta, hogy éppen abban a percben hoztak a házba egy ismeretlen fiatal embert, akinek reggel hat órakor, miközben a vasútnál dolgozott, kocsi gázolt a lábán keresztül és két lába-ujját levágta.”

Ez a két álom kétségtelenül érdekes és érthető, hogy azok az illető hölgy kedélyére mély hatást gyakoroltak; de a lélektani elemzés közben elvész a jelentőségük, és az álomjólás bizonyító példáinak nem tekinthetők.

2.

1896. augusztus 16-án San Vito di Monte-ban (Perugia tartományban) még egy említésre méltó esetet tudtam meg. Egy Pius Marconi nevű, 41 éves, todi-i születésű, ímivoltasni nem tudó paraszt, 16 esztendőskorában egy nyári éjjelen Spina mellett a telepítvényes ház lépcsőjén aludt. Álmában érezte, hogy valaki rázogatja és a nevéen szólítja. Nem ébredt fel azonnal, s csak akkor nyitotta fel a szemét, mikor érezte, hogy az

ingét húzogatják. Egy ismerős leány, a szomszéd ház egyik lakója állott előtte. Ez a leány, név szerint Lujza (ki most is él Spinában és maga is megerősíti, hogy a dolog úgy történt) így szól hozzá: „Halld csak, éppen most mondta nekem valaki álomban, menjek éjjel a Ricciarella melletti ligetbe, ottan Roccaccia közvetlen közelében, majd balra Querciabella felé, az úttól egy lépésnyire kelet felé kincs van elásva. Én erre azt feleltem, hogy félek, mire az az alak azt válaszolta, vigyek magammal kísérőül még egy leányt. De én még most is félek. Kelj hát fel, eredj oda és ha a kincset megtalárod, megosztozunk rajta.”

Pius eleinte nem hitt a dologban; két három napon át unszolta őt a leány, hogy menjen, végre a negyedik éjszakán rászánta magát. Lámpást és ásót vett magához és a jelzett helyen ásni kezdett. 60–70 cm mélységben egy betűkkel televésett követ talált, de olvasni nem tudta; felemelvén azt, sziürke agyagedényt látott meg, mely kívül finoman meg volt munkálva, és melynek sajátságos alakja volt; az edény egy kicsiny, körülfalazott üregben állott. De benne nem volt egyéb, mint szénpor. E fölötti bosszúságában földre dobta az edényt, mely széttört, aztán hazafelé indult. Útközben azonban meggondolta a dolgot, és elhatározta, hogy azon a helyen tovább kutat. Csakhamar még egy edényre bukkan, egy jellegzetes etruszk edényre, amely 13 fényes ezüsttallért tartalmazott. Pius a leletről hallgatott, még a leánynak sem szól róla egy szót sem. Később a pénzdarabokat, melyekről azt hallotta, hogy csak ezüst frankok, 13 skudiért eladta; csak azután, a széttört hamvveder töredékeinek vizsgálatánál derült ki, hogy az az edény igen értékes volt.

Ez az eset, úgy lehet, több mint pusztá véletlenségek találkozása; meglehet, hogy az álomban hallott kinyilatkoztatás valami gyermekkori emlékre vezethető vissza. Umbriában nem éppen ritka dolog, hogy egyik vagy másik egyén tud, vagy tudni vél olyan helyeket, ahol régi kincsek vannak elásva; persze, a legtöbbször hiába kutatnak ott. Néha meg éveken át él egy vidéken vagy családban a hagyomány, hogy egy bizonyos helyen kincs van elrejtve; és mégsem kísértik meg annak felkutatását akár babonás félelemből, akár azért, mert az addigi kereséseknek olyan csekély volt az eredménye. Ha viszont meggondolja az ember, hogy a kincset éppen egy várron közvetlen közelében lelték, és hogy azon a vidéken egyáltalában gyakran találnak etruszk vázákat, antik tárgyakat, érmeket, feliratokat, fémszobrocskákat stb., melyekről mint nagy értékű dolgokról a nép körében sok szó esik: mégis nagyobb talán a valószínűsége annak, hogy az eset magyarázata a véletlenek találkozásában keresendő.

Épp ilyen csodálatos volt annak az álma is, aki, miközben egy régi, összeomlott ház falainak lebontásával foglalkozott, azt álmodta, hogy értékes, régi, finoman kidolgozott fémszobrocskát talált, melynek még az alakját is leírta — és rövid idő múlva csakugyan talált egy olyat. A dolog folytatása az urbinói polgári- és büntetőörvényszék előtt játszódott le. Dr. Gramentieri tanár védte a bevádolt parasztot és kifejtette, milyen magától értetődő dolog, hogy az ilyen álom a prófécia benyomását kelti.

Együttal számos ilyen jövendőmondó álomról emlékezett meg az ügyvéd, amelyek egytől egyig az öntudatlan agyműködéssel voltak megmagyarázhatók.

Ha szembeállítanók a negatív tapasztalatokat a pozitívakkal, talán arról győződhetnének meg, hogy az ilyen meglepő egyidejűség még sokkal gyakoribb, semmint hinnők. Talán mindenki tudná elbeszélni egyik vagy másik oly álmát, mely később megvalósult; viszont hány álmunknak van látszólag jövendőmondó jelentősége, pedig valósággal semmilyen sincs. Magam is emlékezem például két álomra, melyek a prófécia benyomását kelthetnék, holott ez a tulajdonságuk csak látszólagos.

1898. július 18-án hajnalban rendkívül izgató álmot láttam, melynek rémes részletei még ma is mélyen be vannak vésvé emlékezetembe. Öt órakor reggel, úgy éreztem, hogy az ágyban fekszem és látom, hogy egy ismerősöm lép be az ajtón; szomorú, titokzatos arccal egész közel jön hozzám, és így szól: „Szegény doktor, mindennek vége, nem lehet tenni semmit; fordulj Istenhez vigasztalásért a szerencsétlenségben!” Ezen szavakkal ég felé emelt szemével az ágyam fölött függő feszületre utalt. Azonnal az a gondolat villant át agyamon, hogy a szerencsétlenség csak öcsémre vonatkozhatik, mivel az az úr benső baráti viszonyban volt: bizonyosan meggyilkolták az öcsémet. E fölötti izgatottságom annyira fokozódott, hogy felébredtem. Éreztem, hogy álmom valami baleset előjele volt, annál is inkább, mert az óra, mikor felébredtem, tényleg ötöt mutatott. Szerettem volna rögtön elmenni az öcsém házába, de az álom annyira megrendített, hogy féltem; hosszabb életmódlás után lassanként sikerült megnyugtatnom önmagamot afelől, hogy semmi ésszerű ok nem forog fenn arra, hogy az álomban higgyek. Csak fél órával később jutott eszembe az álom keletkezésének igazi oka. A megelőző napon borzadályal olvastam egy újsághírt egy szegény tizenhat éves diák kegyetlen meggyilkolásáról egy trasteverei faluban; az eset mindnyájunkat megrendített. Továbbá az előző estén egy társas vacsorán, amelyen öcsémmel együtt én is részt vettem, öcsém rövid, de éles szóváltásba keveredett egy barátjával. Vacsora alatt a szokottnál többet ettem és ittam, és — igen rendszeres életmódláshoz szokva — utána nyugtalanul aludtam s csak reggel felé szunynyadtam el, míg az az álom fel nem riasztott. Az újsághír és öcsém összeszólalkozása álomban felidéződött agyamban, mely rendellenes vérkeringési és vegyi viszonyok hatása alatt is állott; íme, ezek voltak „csodás” álom keletkezésének alapelemei.

Egész határozottsággal állíthatjuk, hogy minden olyan álom, mely az álmodó saját testi és szellemi egyéniségére vonatkozik, a túl élénk szervi érzések befolyásából vagy a képzettársításból kimagyarázható. Igaz ugyan, hogy vannak jövendőmondó álmok, melyek látszólag nem rendelhetők alá ilyen élettani magyarázatnak; de ilyen esetekben nagy szigorúsággal kell kutatni minden, bármily mellékes ténykörülményt, és súlyt kell fektetni az előadottak összes részleteire.

Greenwood közölt pl. egy „előre bejelentő” álmot (dream of anticipation), melyben ti. oly esemény játszódott le, mely másnap tényleg bekövetkezett. Nem tagadom ugyan, de ilyesmi megtörténhetik, de mégsem tekinthetem Greenwood esetét teljesen hitelt érdemlőnek. Ahhoz, hogy az ember valamely álom jövendőmondó értéke felett ítéletet mondhasson, a legelső követelmény az, hogy az illető álmodó álmát több egyénnel közölje, vagy írásban megörökítette légyen, mielőtt a megálmodott esemény valósággal bekövetkezett volna. Nem szabad ilyen esetben az egyéni emlékezőtehetséget bizonyíték gyanánt elfogadni. Akárhányszor megtörténik, hogy valakinek csak az esemény megtörténtekor jut eszébe, hogy ő ezt már megálmodta. Emlékezeti csalódásokkal van itt dolgunk, melyekről a modern lélektanások, abban a hitben, hogy egészen új dolgokról van szó, igen sokat összeírnak, pedig én úgy találtam, hogy ezekről majd minden régi szerző is egész határozottan említést tesz.

Hasonló elbírálás alá esik hírneves barátomnak, L. Capuanának egy álma, melyet ő 1896-ban beszél el nekem. 1867-ben igen kifejezésteljes, érzéki szemű barna hölgyről álmodott, és álmában meghódította őt. A benyomás, melyet a nő reá gyakorolt, még felébredése után is kísérté őt egy ideig. Két-három nappal később a Calzajoli utcán egy hölgygel találkozott, kiből rémülten ismerte fel azt a nőt, ki őt álmában meglátogatta.

Ilyen és az irodalomban idézett hasonló esetekben, feltéve, hogy az emlékezeti csaló-

dás kizárható, nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk az álomtól felkeltett, de azt túlélő kedélyhangulatnak. Az ilyen hangulat (az „elnyújtott álom-izgalom”) rendkívüli módon megkönnyítheti, hogy az ember valakiben egy az álomban szerepelt személyt ismerjen fel.

A profétikus álmok egy másik sorozatát a feszült várakozás magyarázhatja, pl. gróf Cibrario álmát Turinban, mely 1898. év augusztusában oly nagy port vert fel.

A „Rivista di Studi Psychici” vizsgálat tárgyává tette az esetet, és arra a következtetésre jutott, hogy a gróf azért álmodhatta meg előre fiának másnapi balesetét a Rocciamelonon, mert atyai aggodalmának folytonosan csak fia hogyléte adott tápot.

De felesleges is a jövőmondó álmok minden lehetséges magyarázatára kitérnünk. Maury, Briere de Boismont, Maudsley, Scholz és újabban de Manacéine és Lehmann nagy szakértelemmel dolgozták ki ezt a fejezetet. Foglalkozzunk inkább az álomjelenségek egy kis csoportjával, melyeket bár némelyek szintén jövőmondó álmoknak neveznek, de amelyek a lélektanár különös figyelmére tarthatnak igényt.

Az álomjelenségek ezen fajtájára vajmi nehezen volnának alkalmazhatók a közkeletű élettani elméletek. De ezért nem szabad visszariadni az igazság komoly kutatásától. Ha az ember vizsgálata tárgyává teszi a modern misztikusok által transzcendentális tanaik bizonyosságául felhozott tényeket, ez még nem jelenti azt, hogy az ember a miszticizmus pártjához szegődött. Meglehet, hogy éppen a tények alapos és elfogulatlan vizsgálata fog olyan igazságokat felszínre hozni, amelyek a modern miszticizmusnak végét vetik.

A londoni lélekbúvárló társaság beigazolta, hogy telepátikus álmok aránylag gyakran fordulnak elő normális embereknel. Gurney, Myers és Podmore ismert könyvében vagy másfél száz telepátias jelenség van feljegyezve, és pedig úgy álmok, mint hypnagog érzécsalódások alakjában.

A spirítisztikus jelenségekkel foglalkozó időszaki folyóiratok is számos eléggé hiteles esetről számoltak be, és kiváló férfiak, mint Lombroso és Tamburini, nevük súlyával támogaták az álombeli távolbaérzés megtörténtének hitelességét. Eltekintek természetesen a spirítisztikus értekezésekben idézett zavaros álmoképektől, amelyek nem állják meg a kritikát.

Egyébiránt a telepátias álomjelenség nem új dolog. Anélkül, hogy ismeretes idézeteket ismételnék, csak két tényt akarok felhozni. Rochini elbeszéli, hogy Petrarcanak 1342-ben Pármában távolbaérző álomlátása volt. (La dimora di Petrarca int Parma. Modena, 1874; megjelent Tamburini folyóiratának a „Rivista sperimentale di Freniatria”-nak 1892. évfolyamában is.)

„Egyszer Francesco kedvelt barátját látta álmában, amint kertjében egy patakon haladt keresztül; eléje ment és kérdezte, honnan jön, hová megy, miért siet oly nagyon, és miért megy kíséret nélkül. Amaz, ki nagyon kedvesen csevegő ember volt, mosolyogva így felelt: Emlékszel-e, hogy mikor velem együtt voltál túl a Garonne-on, nemigen tetszett neked a pyrenäi éghajlat? Onnan jövök most, elcsigázva az úttól, hogy sohase térjek többé oda vissza: Rómába igyekszem, de nem viszlek magammal. Ezen szavak után megkettőztette lépteit, és enyhén eltolta magától Laura poétáját; ez csak most nézte őt meg nagyobb figyelemmel, és vértelen arcának sápadtságáról felismerte, hogy barátja halott. E látványtól megrettenve, Petrarca hangosan felkiáltott és feljedd álmából; az álom napját pontosan megjegyezte magának, beszélt róla barátainak, írt fölfe idegeneknek. Huszonöt nap múlva jött meg a barátjának, Colonnán püspöknek halálhíre; a halál épp azon az éjszakán következett be, amelyen a költőnek a szomorú látomány megjelent.” Petrarca csak hiányosan volt értesülve ezen barátjának hogylétéről, aki az álomlátás idején Gascogne-ban volt lombez-i püspök.

Mestica János irataiban találtam a másik álomtelepátiás esetet feljegyezve; Garibaldi József egy sajtóságos álma van ott leírva, melyet a „Carmen” hajón álmodott. „1852 elején egy kereskedelmi hajó kapitányaként Chiléből Ázsiába utazott. Belefáradva a parancsnoki hídról való széttekintésbe, hirtelen elalszik és rettentőket álmodik. Úgy érzi, mintha szülőföldjére térne vissza, és fekete posztóval beborított ravaltalt látna, gyász kísérettel. Azt hiszi, megszakad a szíve, ha nem nézi meg, ki van a koporsóban. Közelebb megy, felemeli a kendőt. És kit lát? Anyjának immár merev és hideg holttestét! És tényleg, az a tiszteletre méltó asszonyság Nizzában azon a napon és abban az órában halt meg, szeptember 19-én, épp a Garibaldi születése napján. Az olasz nép később mindig nagy lelkesedéssel ünnepelte meg ezt a napot, maga Garibaldi sohasem; ő szerencsétlen napnak tartotta. Nem beszél-e el Dante is hasonló álomlátását a Vita Nuovában, amely ifjú látomását, mely Beatrice halálát előre bejelentette? Ha Garibaldi a XIV. században élt volna, az utódok, kik közt az álom emléke fennmaradt, nem mesének mondanák-e most az egész történetet? Pedig annyira igaz volt a dolog, hogy Garibaldi valósággal meg volt rendülve, még évek múlva is, ha arról beszélt barátai előtt, és elbeszélését ezzel a felkiáltással fejezte be: „Menjetek tőlem ti, akik azt mondjátok, hogy nincs lélek.” — Megvallom, hogy a között az ötven általam összegyűjtött álom között, melyeket álmodóik rendkívülinek vagy csodálatosnak neveztek, egyetlenegy sem találtam, amely megérdemelné a telepátiás álom elnevezést, vagyis olyan esemény megtörténtét jelentette volna be, amely az álmodó előtt teljesen ismeretlen kellett hogy legyen, szóval a tudományos bírálattal szemben is megállna. Többnyire igen rövid elbeszélések voltak azok, bizonyítékok híján. Ha pedig bizonyítékokat kértem, vagy csak újabb magyarázatokat kaptam helyettük, vagy választ sem adtak, avagy olyan választ, mely a kételyeket nem oszlathatta el.

Mindazonáltal példaképpen elmondok három ilyen sajtóságos álmodot, megjegyezvén, hogy gyűjteményem még 15 hasonló esetet tartalmaz.

G. asszony jó reményességben lévén, levelet írt a testvérének, hogy ha majd itt lesz az ideje, jöjjön el keresztanyának. A testvére beleegyezett. Egynehány nappal lebetegedése előtt azt álmodta G. asszony, hogy a testvére feketébe öltözve vánszorog a ház rácsos kapuja elé, és hiába erőlködik, hogy hozzá közeledjék. G. asszony rákiáltott: „Ugyan jöjj már!” De amaz fájdalmas hangon felelte: „Nem tudok, jaj nem tudok.” G. asszony testvére azon a napon halt meg.

C. R. kisasszony atyja úton volt. A leánya egy reggel mélyen lehangolva ébredt fel, és közölte testvérével, hogy atyját álmában halva látta egy szálloda szobájában, nyakán selyemkendővel. Kevéssel azután távirat jött abból a városból, melyben atyjuk tartózkodott, jelentvén, hogy az tényleg meghalt. Fiútestvérük rögtön odautazott, és a hullát éppen olyan helyzetben találta, mint amilyenben a nővére látta azt álmában; az asztalra azért helyezték, mert a hirtelen halál okának kiderítése végett boncolni kellett.

C. Ada asszony, Rómából, a következő esetet mondta el nekem, mely barátnőjével, Izával történt. 1892. február 10-én éjjel Iza az Ada férjéről álmodott, ki is így szólt hozzá:

„Iza, hát nem tudod, hogy itt hagytam Adát három gyermekünkkel? Ma reggel kilenc órákor meghaltam.” Tényleg úgy volt; Eduárd, erőteljes 30 esztendőes ember, a mondott időben halt meg. Iza három nappal a haláleset után mondta el álmát Adának, mihelyt a szomorú hírt vette.

Tudományosnak tekinthető-e az olyan hipotézis, mely lehetségesnek veszi fel, hogy valamely testileg és szellemileg kivételes, rendkívüli állapotban levő személy lelki műkö-

dése valamely távol levő személyre áterjedhet, gondolat-, indulat- vagy hangulatátvitel útján? Ez a kérdés a megismerés határán fekszik. Lehetséges, hogy évek múlva általánosan el fogják ismerni a telepátiás, vagy ahogy Tamburini nevezi, teleesztéziás jelenségek valóságát. Ez idő szerint csak ismételhetjük Ch. Richet szavait: „Des preuves, des preuves encore plus décisives sont nécessaires” (bizonyítékok, döntőbb bizonyítékok kellenek), habár az emberek nagy többsége érzi, hogy az ilyen jelenségek szükségképpen létrejöttek, létrejöhetnek néha.*

Ki tagadhatná, hogy titkok veszik körül az embert? Azonban a kutatónak fátyolozatlan tekintettel kell vizsgálnia a transzcendentális tüneményeket, köztük az álombeli távolbahatást is, és bízni abban, hogy sikerül majd az ismeretlenek határvonalát egyre távolabbra tolni ki. A metódusos kételkedés hatalmas emelőrúdja volt a tudomány fejlődésének, ellenben a szkepsziszes kételkedés csak a dogmatizmusnak volna új alakja.

(13–15.) Kereszténység és orvostudomány**

I.

Oly ritkán van alkalmam arra, hogy Önök előtt, Uraim, beszélhesek, és a mi mostani gyűlésünk olyan érdekes és kedves, már azon célnál fogva is, amely bennünket összehozott, hogy bátorságot veszek magamnak, bár nem is ismerem Önöket személyesen, egész közvetlenül szólni egy tárgyról, amely — mint elképzelhetik — gyakran foglalkoztatja elmémet: tudniillik arról a viszonyról, amelyben az Önök nemes tudománya áll a katolikus egyetemhez és a katolicizmushoz általában. Felelősségteljes rektori állásom, papi hivatásom, de meg előrehaladt korom is, amelynél fogva most van módom, a jövőben pedig mind kevesebb kilátásom arra, hogy Önökhöz beszélhesek: felmentenek engem az alól, hogy ezt a lépésemet mentegessem; elég, ha őszinte jó szándékomra hivatkozom, anélkül hogy azt kívánnám, hogy ezt a most elmondandó gondolatok és eszmék elbírálásánál tekintetbe vegyék. Valóban, ha ez az egyetem és annak orvosi

* De Sanctis ezen állítása ily általánosságban nem felel meg a tényeknek. — A természettudományosan gondolkodni tudó emberek java része nem érzi ezt, s azt, hogy higgyen-e valamit, vagy nem, csupán a bizonyítékoktól teszi függővé. A lehetőséget csakis bizonyítékok változtathatják valószínűséggé vagy bizonyossággá, nem pedig határozatlan érzések. (Dr. Ferenczi)* A „psychologus” szó magyarra fordításának kísérelte. Dr. F.

** Ez a beszéd Newman bíbornok „The Idea of a University” című szónoklat gyűjteményének egy fejezete. (London, Longmans, Green and Co.) Érdekesen világítja meg a modern katolikus egyháznagyok nézetét az orvosi és a természettudományokról általában. A régi abszolút negáció helyét az a törekvés foglalta el náluk, hogy a természettudomány igazságait a vallás tétéleivel összhangba hozzák. Nem helytelen az az irányzat, amely ebben a szónoklatban megnyilatkozik, amennyiben hozzájárul a hit és tudomány egymástól való kölcsönös felszabadításához. A részletekben természetesen sokan nem fognak csatlakozni a „nagy hitehagyott” ügyesen konstruált érveikhez; de nem árt, ha mi, atomokkal dobálódzó és az anyagelvűség dogmáit imádó orvosok egyszer egészen más szempontból megítélve látjuk a mesterségünket. Newman bíbornok, ki anglikán lelkészből lett az angol katolikus egyház legelső hierarchiája, 1890-ben halt meg 89 éves korában. (Dr. Ferenczi.)

fakultása csupán valami világias cél előmozdítására, ha mint a felekezeti versengés vagy pártpolitika eszköze, vagy kereskedelmi üzlet gyanánt alapított volna, akkor nem volna helyénvaló, hogy tanácsadó hangon szóljak önökhöz, de sőt az sem, hogy egyáltalán itt megjelenjek; mert ebben az esetben vajon mi értelme lett volna annak, hogy életem legértékesebb éveit közül annyit ezen egyetemre áldoztam, hogy gondjaim és gondolataim közt mindig az első helyet szenteltem annak, hogy azt régiebb, drágább, szentebb kötelekeknek elébe helyeztem; miért lett volna mindez, ha nem éreztem volna, hogy ezen intézményhez és sikeréhez a legmagasabb és a legkiválóbb vallásos érdek fűződik. Engedjék meg tehát, Uraim, hogy ilyen érzelmekkel eltelve, megjegyzéseimben ahhoz a szent épülethez alkalmazkodjam, amelyben tartózkodunk; inkább a templomi szószék magaslatáról, semmint a rektori székből szóljak Önökhöz egypár percen át.

Lehető rövidséggel ki akarom önök előtt fejteni, miben áll szerintem az orvosi hivatás legfőbb kötelessége a vallással szemben, és melyek azon nehézségek közül némelyek, amelyek e kötelesség betöltése kapcsán felmerülhetnek. Ezt téve tudatában vagyok annak, mily kevéssé tudom e tárgyat az Önök gondolatvilágának megfelelő módon tárgyalni. Hiszen — mint mondtam — nem ismerem Önöket személyesen, nem ismerem azokat a befolyásokat, amelyeknek hatása alatt állnak, sem azon vallási részletkérdéseket, amelyekkel szemben zavarba jönnek. Én csak elveket és életszabályokat adhatok, az Önök dolga azokat kellőképp alkalmazni; az is lehet, hogy ezek egy némelyikére sohasem lesz szükség

II.

Minden hivatás veszélyekkel jár, minden általános igazságban van tévedés is, minden cselekvési körnek megvan a határa és mindegyikben megvan a hajlandóság az illetéktelen kiterjeszkedésre vagy változásra. Valahány szakember van, mind nagy buzgalommal űzi foglalkozását, és ez jól van így; enélkül nem teljesítené szakmájával szemben kötelességét. És ez a buzgalom csakhamar kizárólagos lesz, sőt szinte szükségszerűleg bizonyos kizárólagosságot hoz magával. A buzgó szakember könnyen azt hiheti, hogy az ő foglalkozása már minden, és hogy anélkül a világ rendje megbomlanék. Az indiai háborúra vonatkozólag például két hadviselési terv merült fel: az egyiket a politikai, a másikat a katonai szempont diktálta. Milyen nehéz itt a katonának a saját hadvezetési rendelkezéséről lemondani, pedig nem azért mondtak le erről az illetékes körök, mintha nem az lett volna a legjobb katonai szempontból, hanem azért, mert ez a katonai nem a legmagasabb szempont, mely fölött nem állna semmi; mert nem ez az uralkodó tudomány, hanem a politikai és kormányzási okosság, amelynek a másik szempont mindig alá legyen rendelve. Így aztán a katonának oda kell hagynia biztos reményű sikereinek színterét, mielőtt az államtanács és a kormány érdeke követeli ezt az áldozatot; a háború fő vezetője mindig az államférfiú: és a fővezér kezét a kormányzó irányítja. Természetes az érzés, ami a katonában feltámadt; de helyes, amit az államférfiú cselekszik. Ez az összeütközés, ez a kizárólagos érvényesülési vágy minden foglalkozás részéről, ez a természetszerű, bár kedvetlen kölcsönös egymás alá rendelődés, folyton szemünk előtt lejátszódó folyamat. A polgár vetélytársat lát a katonában, a katona a polgárban. A diplomata, az ügyvéd, a nemzetgazdász, a kereskedő: mind szeretnék bitorolni az állam erőit, és saját szempontjuk elvei szerint formálni az egész társadalmat.

És nem szorítkoznak a saját világias ügyeik mezejére, hanem behatolnak a vallás

szentélyébe is. Angliában Erzsébet királynő uralkodása alatt ügyvédek kerítették hatalmukba a vallást. Másutt a bürokrácia uralkodik több-kevesebb szigorral a vallás felett. Tudományos és irodalmi társaságok hasonlóképpen mindenható uralmuk egy provinciájává tették a vallást.

Megjegyzem azonban, hogy ezek a bitorlások gyakorta tökéletes jóhiszeműséggel hajtatnak végre. Az illetéktelen beavatkozókban nincs meg az illetéktelen beavatkozás szándéka. A hadvezér például, mikor haditervét ajánlja, szívvel-lélekkel hazáját akarja szolgálni. A nemzetgazdász reformjaiban az a becsületes cél vezeti, hogy a keresztényies társadalmi kötelességtudást megjavítsa. Az államférfiú, ki a papi szervezetnek az egyházra vonatkozó megváltoztatását indítványozza, talán a leglojálisabb szándékkal van a szentszékekkel szemben.

Most pedig rátérnek arra, miképp áll ez a dolog az orvostudomány terén és hol rejlik különösebb veszély annak a katolicizmushoz való viszonyában.

III.

Az orvostudomány működési tere az ember testi szervezete, tárgya: a testi szervezet ép-ségben tartása, vagy elvesztett épségének helyreállítása. Erre, a testi egészség fenntartására, a testi hiányok és betegségek okainak elemzésére, gyógymódok keresésére szorítkozik tehát. De végre is a testi egészség nem minden, és az orvostan nem a legmagasabb azon tudományok közt, amelyeknek tárgya az ember. Az embernek nemcsak testi, de vallási és erkölcsi világa is van. Az embernek van szelleme, van lelke is; a szellem és lélek pedig törvényes uralkodója a testnek; az a tudomány tehát, amely ezekkel foglalkozik, fölülte áll a testi élet tudományának. És valamint a katona meghajol az államférfiú előtt, mikor hatásköreik összeütköznek, úgy az orvos is átengedi a tért ilyen esetben a papnak; nem mintha az, amit az orvos mond, nem volna szintén a teljes igazság — orvosi szempontból, hiszen a hadvezér rendelkezése sem kifogásolható a stratégia szempontjából, hanem mert az adott esetben őt a cselekvésben egy felsőbb tudás érdekei és kötelességei kell, hogy megakasszák s ha visszavonul, nem legyőzöttként, hanem csak mint felülmúlt vonul vissza.

Ezen általános elvet alapul véve ki tagadhatja, hogy a kötelesség előbbvaló az egészségnél. Tegyük fel, hogy valahol ragályos betegség tör ki, és az orvos így szól a beteg ápolására siető irgalmas testvérhez: „Ha itt marad, biztosan meghal”; az egyházi fennhatósága ellenben azt mondja: „Életedet ezen szolgálatokra szentelted, tehát maradj!” és tegyük fel, hogy a testvér ott maradt és meghalt. Az orvosi tanácsadónak bizonyára igaza volt; de ki mondhatná, hogy az irgalmas testvérnek nem volt igaza. Hisz ő nem is kételkedett az orvos szavainak igazságában, csak tagadta a jelentőségét szemben vallási felebbvalóinak szavaival.

[2.]

Az orvosnak tehát igaza volt ugyan abban, amit mondott és mégsem érhetne el célját és mégis engednie kellett.

Es most rátérünk arra, amiben szerintem sajátlagos csábítás és veszély rejlik az orvosokra, arra a mindenütt kísértő, bár elhallgatott szofizmára, hogy „ami igaz, az erkölcsös”.

Nem úgy! — és itt van, Uraim, a tévedés! — ami az egyik tudományban igaz, azt tényleg helyesnek kell tartanunk az illető tudomány szempontjából, de nem okvetlenül egy más tudomány vagy más kőr szempontjából nézve. A stratégiai igazság csak a katonaságnál törvény, de nem a diplomáciában, és minthogy az államférfi működési köre fensőbb a katonáénál: az utóbbinak szó nélkül engedelmeskednie kell.

Hasonlóképp, ami az orvostudomány szerint igaz, az minden esetben keresztül volna viendő, ha az ember kizárólag testi lény, lelketlen állat volna; de mert ő egyúttal gondolkodó, tetteiért felelős lény is, előfordulhat, hogy a magasabb, vallásos és erkölcsös törvények értelmében másként cselekszik, mint ahogy az az orvostudomány szempontjából helyes volna.

Az egész nagy mindenség Istentől származik, ő teremtette az egészet. Tehát a világ — az Ő műve — nem lehet más, mint jó, hanem az is az ő tökéletességéhez képest. Az ember testi szervezete is jó; nem is lehet semmi sem rossz ezen a világon, ami a természet rendje szerint történik. Minden természetes ösztön vagy cselekvés megengedett; nincs természetes érzés vagy cselekedet, ami önmagában véve bűnös volna. Mindehhez kétség nem fér, valamint ahhoz sem, hogy a tudomány meg tudja állapítani, mi a természetes, mi járul hozzá a természetes állapot fenntartásához s viszont mi a természetellenes. Így az orvos előtt a tudásnak tág tere nyílik meg, s amit tanul, s amit tanul, s mert igaz: erkölcsös.

Ám ez csak elvben van így. Tényleg azonban megtörténhetik, hogy ami önmagában véve erkölcsös: az bizonyos személyekre vonatkozólag, vagy bizonyos módozatokban és fokozatban nem erkölcsös többé. És könnyen megtörténik, hogy azok a benyomások, amelyeket az ember a saját tudománya körében szerez, sokkal élénkebbek és hatásosabbak, mint valamely más ismeretkörből származó igazságok, amelyeket hallunk ugyan, de magunkévá nem teszünk, emlékezetünkben nem tartunk. És az orvos sokkal hajlandóbb mindig inkább csak azzal törődni: mi tanácsos magában véve, a természeti törvény szempontjából, mint arra, hogy mi van eltiltva valamely más, magasabb tudomány, a teológia szempontjából.

Térjünk vissza előbbi példánkhoz; valószínű, hogy az az irgalmas nővér, aki lelki okokból ellenszegült a testi önfenntartás törvényének, orvosi tanácsadójának ezzel bajt és kellemetlenséget okozott. Mert ez utóbbit az ő saját külön hivatása oly teljesen elfoglalja, az abban foglalt szabályok igazsága annyira áthatotta, hogy nem képes többé elismerni vagy megérteni más, talán magasabb rendszert. Az idők folyamán pedig, úgy lehet, kihal belőle minden vallásosság, és a vallás igazságai reá nézve nem is léteznek többé, mert sohasem gondol azokra; míg a saját tudományának törvényei egyre a szemei előtt lebegnek. S íme, hibát követett el; nem mintha téves dolgot hirdetett volna igazság gyanánt, mert hiszen amire hivatkozott, igaz volt, hanem hibát követett el azért, hogy nem tudta megérteni, hogy vannak más igazságok is, és magasabbak is, mint az övéi.

Vegyünk egy másik esetet, amely fölött szintén gyakran eltér egymástól a máskülönbözőn igazán vallásos emberek nézete, és amely szintén élénken megvilágítja azt a pontot, amelyet szóvá tettünk. A beteg haldoklik; a pap azt kívánja, bocsássák hozzá, nehogy illő előkészület nélkül haljon meg; az orvos pedig kijelenti, hogy a vallásra való emlékeztetés megzavarná a beteg lelki nyugalmát és kétségessé tenné a gyógyulást. Ebben az esetben azután mind a két fél követelhetné, hogy az ő szempontjából döntenék el, hogy mi a teendő. Én csak arra az elvre akarom figyelmeztetni, amely ez esetben megnyilatkozik. Két nagy tudománynak, a medicinának és a religiónak képviselői állanak egymással szemben. Mind a kettő azt hiszi, neki van joga követelni, hogy az általa

hangoztatott igazság értelmében történjék intézkedés; pedig a kettő közül az egyik, a vallás, végtelen magasságban fölötte áll az orvostudománynak. És én azt hiszem, hogy a pap helyesen cselekszik, ha vallásos funkcióját végrehajtja, minthogy a kormányé és nem a fővezéré az utolsó szó, mikor a hadvezérlés és a politika szándékai összeütköznek.

Az a bölcselkedő orvos, aki kizárólag a saját tudománya elveit tartja szem előtt és másoknak talán a létezését is elfelejti, az emberről úgy gondolkozik, mint olyan lényről, akinek nincs más teendője, mint születni, felnevelkedni, enni, inni, dolgozni, fáját szaporítani és meghalni. A születése olyan, mint akármilyen más állaté; a halál után ugyanazok a megsemmisítési folyamatok játszódnak le rajta, mint a többi állatok hulláján. Összehasonlítja szerkezetüket, szerveiket, azok működését más állatokéval, és tudománya segítségével egyetlen olyan dolgot sem tud felfedezni, ami meg tudná őt győzni arról, hogy van különbség az emberi állat és a többi között. A cselekedetei azután teljesen megfelelnek ezen tapasztalatoknak és elméleteknek. Az ilyen ember meg lesz győződve arról, hogy joga van olyan tanácsokat adni, olyan életszabályokat terjeszteni, amelyek minden vallásos emberre nézve tűrhetetlenek, és teljesen ellentétesek az erkölccsel és a hittel. Még egyszer ismétlem: nem mond valótlan akkor sem, mikor azt állítja, hogy az ember állat és semmi más; de téved mikor azt hiszi, hogy amit az ő tudománya igaznak bizonyít, a gyakorlatnak csak az szabjon irányt; mintha bizony nem volnának más, az övével komolyan vetélkedő tudományágak a bölcsészeti ismeretek tág körében; mintha nem léteznének egyéb, ellentétes szempontok és az emberi természetnek más számba veendő oldalai, vagy mintha kötelessége volna neki mindenről megfélekedni, csak a magáéról nem; pedig: „Sok a titok, Horátió, földön, égen, miről tudásod nem is áldodik.”

Tudok rá esetet, hogy kiváló angol orvosok a legerkölcstelenebb tanácsot adták fiatal embereknek. Miért? Mert ilyen szűk volt a látkörük, melyből nézték az embert és rendeltetését. Isten mentsen attól, hogy a jó katolikusok hivatásbeli viselkedését a rossz keresztények cselekvésmódja után ítéljem meg. De tény, hogy a vallástalanok eljárás módja az egész orvostudományt veszélyeztető csábítás, még azokra is, akik igazán vallásosak.

IV.

Most, hogy rámutattam azon nagy logikai tévedés következményeire, amelyeknek az orvostudomány ki van téve, hadd mondjam el, miképp javíthatja azt meg a katolicizmus.

Tapasztalhatják, Uraim, hogy azoknak az általam felemlített magasabb tudományoknak: az Erkölcstannak és a Vallásnak, nem állnak a rendelkezésére olyan megkapó, könnyen megérthető, egyszerű jelek és bizonyítékok, mint amelyek a fizikális tudományoknak képezik alapját. A természeti világ előttünk fekszik, látható, tapintható és érzéinkre olyan egyértelműen hat, hogy a róla szóló tudományban éppolyan biztosan hihetünk, mint saját egyéni létezésünkben. Ellenben azok a jelenségek, amelyeken az erkölcs és a vallás alapulnak, nélkülözik ezt a világosságot, a magától értetődést. Nem az érzések útján jutunk tudomásukra s nincs módunkban áttekinteni őket, hanem hit és a lelkiismeret diktálja azokat. Halvány nyomok, árnyékok ezek, s bár bizonyosak, de finomak, törekenyek, el-elűnedezők; az elme felfogja őket az egyik, nem látja a másik percben, érzi, amikor nyugodt, elveszti, mikor nyugalma meg van zavarva. Mikor a tő nyugodt tükrébe pillantunk, biztosan látjuk benne a környező hegyeknek és az égnek a képmását, de esthomály, köd,

hirtelen kerekedő zivatar elúzi a gyönyörű képet, úgy, hogy alig marad nyoma az emlékezetben. Ehhez hasonlítanak az erkölcsi igazságok és a hit bizonyítékai, úgy, amint az egyéni lélekben megnyilatkoznak. Ki tagadhatja a lelkiismeret valóságát? Ki nem érezte furdalását? De milyen halvány az a fény, amely azt megvilágítja, és milyen gyenge a befolyása ahhoz a látható, tapintható, megérthető, egyszerű törvényszerűséghez képest, amelyen a természettudományok alapulnak. Milyen könnyen vagyunk eltántoríthatók legegyszerűbb kötelességeinktől! Mint oszlik szét semmivé ez vagy az az erkölcsi tanítás, mihelyt gyöngédtelenül bánunk vele! Hogy kivész belőlünk a bűntől való félelem, mihelyt a szerénység szikrája kialudt! S ilyenkor mondjuk aztán: „Mindez csak babona!” Viszont egy idő múlva, ha körültekintünk, meglepetésünkre újra tisztán látjuk a kötelesség útját, az erkölcsi tanítást, a bűn utálatát, mindent a régi helyén, mintha sohasem tűntek volna le, úgy, miként az isteni kézírás a lakmározók asztala felett. Később megint, ha tán merészen közeledünk feléjük, ha tiszteletlenül vagy kétséggel nézünk rájuk, újra eltűnnek kísértetek módjára; ránk világít hideg szépségük, de testi mivoltukban nem mutatkoznak előttünk. Természetes, hogy ezek a rettentő, fényes, természetfölötti, felséges és finom tünemények — bármennyire érezzük is szívünkben a hatalmukat — nem találnak helyet azon rideg, kézzelfogható, anyagi tények tudományában, ami természettudomány. Hogy az előbbi példára térjek vissza, olyan volna ez, mintha az indiai sereg fővezérének nem a calcuttai helyi kormányzóságból, hanem egyenesen Londonból, vagy — a holdból ellenőriznék. Ha ez így volna, könnyen kísértésbe jönné ő, hogy az otthoni kormánnyal semmit se törődjék, még ha elvben el is ismeri a felsőbbségét.

Nos, ilyen az emberiség természetes állapota is: magasan fölöttünk egy más világban székel az a kormány, amely rajtunk uralkodik, bennünket vezet; de szükségünk van helyi kormányzatra is, amely földi ügyeinket intézi.

[3.]

A katolikus egyház az a nagyszerű intézmény, melyet az isteni kegy azért alkotott, hogy valóságos és egyedül lehetséges ellentéte legyen az érzéki világnak. A lelkiismeret, a részvét, az erkölcsösségre való hajlamok, a vallásos tradíciók, a bölcselmi vallásosság következtetései és levezetései nem kevésbé igazak, mint azok a merev, rideg tények, amelyek a természettudományoknak általában, különösen pedig az orvostanok képezik alapját. Ha érzik és bizonyára érzik magukban az erkölcsi igazság törvényének sugallatát, a hitnek szikráját: tudják meg, hogy nincsen a földön hatalom, amely lelkünknek ezt a két kincsét szilárdabban biztosíthatná számukra és jobban megvédelmezné, mint a katolikus egyház. Ha ellenben figyelmeiket folytonosan csak a hivatásukul választott anyagi tudomány részleteire irányítják, csakhamar foszladozni kezdenek, és idővel egészen szétfoszlanak azok az érzések.

Nem tagadom, ez tényleg így van.

Ritka és szerencsés esetek kivételével szétfoszlanak azok, hacsak a katolicizmus nem védelmezi a beléjük vetett hitet. A világi tapasztalás éles ellentétben áll a lelki igazságokkal; most erőszakos kézzel, majd dacos logikával, majd meg a tények ellenállhatatlan erejével ostromolja Önöket. És amit a tapasztalás mond: igaz is — mint mondtam —, de nem az egyetlen, nem a legfontosabb igazság. És ezek a fontosabb igazságok, amelyeknek

valóságát a természetes érzés sugallja — ha bizonyítani nem is tudja —, hogy Isten létezik, hogy minden érdeme szerint lesz megjutalmazva, hogy a bűn magában véve is az, hogy bízhatunk a természetfölötti segedelemben: mindezen hitelveknek az Egyház az egyetlen és rettenthetetlen védelmezője.

Ezt még azoknak is el kell ismeriök, akik nem hisznek az egyház isteni voltában. És nem is kívánok itt Önöktől többet, mint ismerjék el azt is tény gyanánt, éppúgy, mint a többi tényeket. Tizennyolc évszázadon át folyton a legelkeseredettebb harcot kellett vívnia az emberi faj érdekében, a vallás homályos, de tagadhatatlan igazságainak védelmében. Örökösen vigyáz, örökösen készenlétben van, ha ellenség támadna azokra. És sikerült is azokat ezer veszély közben is megtartani. Hol prédikálva, hol vitatkozva, néha támadva, néha feláldozva papjai életét, néha pedig — bár ritkán — megalázkodva, lemondva és túrve küzdött és teljesítette hivatását az egyház. Nem csoda, ha annyian mondanak róla rosszat, rászolgált, hisz kiérdemelte sikereivel ellenségeinek gyűlöletét és szemrehányásait. De még azok is, akik ma ellene beszélnek, elismerik, hogy hajdanában hasznos volt. A modern történetírók, bármennyire támadják is az egyházat a saját hazájukban, ahol egy élelmes, mindenütt jelenvaló, kellemetlen és alkalmatlan mozgatóerőt látnak benne: beösmernik, hogy a középkorban az őrizte, az mentette meg az emberiség kincseit és reménységét. Ugyanarról a sajátlagos fegyelemről, politikájának ugyanazon maximáiról, melyeket ma elítélnek, elismerik, hogy akkor hasznosak voltak. Tudják ők, és őszintén be is vallják, hogy egykor az egyház volt a művészetek pártfogója, a tudomány otthona és szentélye, a törvény alapzata, a rend és kormányzat irányelve, sőt magának a kereszténységnek megmentője. Tehát még más időszakokban és országokban történt szerepléséről helyes ítéletet alkotnak, a maguk korában és országában nem akarják elismerni ugyanazon tényeket; és míg egyrészt a maguk részéről nem szívesen túrnék az egyház uralmát és rendelkezését, másrészt nagyon örvendenek azon, hogy azokban az elmúlt századokban annak erélyes és bölcs tanításai hoztak rendet, fegyelmet és ismereteket a népek közé. És legyenek meggyőződve róla, hogy valamint a most élő nemzedék beismeri, hogy ezen jótétemények az egyházból háramlottak a rég elmúlt társadalmakra, azonképpen a jövő korban, ha majd a mai érdekek és szenvedélyek elmúltak vala, az egyház befolyását éppoly jótékonynak fogják mondani a mi mostani tizenkilencedik századunkra. Mert az egyház ma is csak ugyanaz, mindig ifjú és erőteljes, és régi fegyvereivel újra meg újra legyőzi az új tévelygéseket.

V.

Ezekkel, Uraim, úgy hiszem, megmagyarázhattam, miért volt olyan ajánlatos és kívánatos dolog, hogy egy ilyen országban az orvosi fakultás a katolikus egyház árnyékába épüljön. Azért mondom „ilyen országban”, mert ha van föld, amely megérdemli, hogy benne a tudomány ne tévelyegjen céltalanul, mint valamely égi naprendszerétől elszabadult bolygó, akkor Írország az, amely büszke lehet ősei híven megőrzött hitére, tántoríthatatlan hitvallására, jótéteményeinek garmadájára és dicsőségés nevére. Isten őrizze, mentse meg ezt az országot attól, hogy benne a tudomány megnőjön a vallás rovására. A vallásnak pedig a katolicizmus az erőssége, valamint hogy a megismerés és a rendszer erőssége a tudományoknak.

Jól tudom, hogy ezen óhajtások az Önök bensőjében is megvannak, de midőn szavakba öntöm azokat, a szunnyadó gondolatok is új életre ébrednek, és a valamennyiükben élő

érzelmek közössége jön létre. Uraim! Az Önök nemes hivatása lesz, hogy összekötő kapcsolatot képezzenek a Hit és Tudás között. Adjanak hálát a minden jó teremtőjének, hogy éppen Önöket választotta ki erre a munkára. Bízbanak Isten egyházában föltétlenül, még ha saját felfogásuktól eltérő utakon halad is, és ha kísértésbe jönnének is annak ésszerűségét vagy helyességét bírálni. Vegyék figyelembe, milyen nagy munka nehezedik rá; mennyire ki van téve az örökös kritikának és ellentmondásnak, akármit is tegyen; vegyék tekintetbe, mennyire rászorul az önök hűséges és gyöngéd szeretetére. Azt is gondolják meg, hosszú tizenhatszázadon át mennyi tapasztalást gyűjtött az egyház, és így mennyire fel van jogosítva arra, hogy az ily kiterjedten, oly fényes diadalt aratott elvek védelmére Önöket is segítségül hívja. Hálálják meg neki, hogy annyi nemzedéken át megőrizte a hitet sértetlenül, és nyújtsanak neki segédkezet abban, hogy azt a következő nemzedékre is ráhagyhassa.

Ha pedig lenne nekem sikerülne ebből a nagy munkából csak egy kis részt is végrehajtani, nagy lenne az én örömöm. Nem azt érezném ugyan, amit azok érezhetnek, kik ezen ország szülöttei, de érzelmem talán még tisztább volna, mert hisz olyasminek szenteltem magamat, ami másokat közelebről érdekel, mint engem. Amennyire magamat ösmerem, sohasem vezetett más szándék, mint az, hogy erőmhez képest szolgáljam a vallás ügyét és azon országét, amelynek a kereszténység annyit köszönhet; és bár ez az egyetem s annak orvosi fakultása hasznos működésének még csak kezdetén áll, mégis, amíg élek és — bízom benne — halálom után is, sohasem fog kialudni szívemből a hála érzete azért, hogy nekem is megadatott közreműködhetni azon buzgó, kedves és reményteljes munkában, amellyel ezen intézmény megalapítása járt.

(16.) A két nem kétféle jelleme

Fiatalon, alig huszonöt esztendő korában, saját kezével pusztította el magát egy német tudós, *Weininger*. Hátrahagyott művéből, melynek címe: *A nem és a jellem*,* az tűnik ki, hogy benne szellemes és talán nagy jövőre hivatott, de következtetéseiben preokkupált és erőszakos kutató veszett el.

Főbb elveit *Wichel* a következőkben ösmerteti:

Weininger szerint két szexuális típus van: az eszményi férfi és az eszményi nő típusa. Az első (Mann) M betűvel, a másikat (Weib) W betűvel jelöli. A valóságban egyik ideál sem található fel. Csak a legkülönbélebb átmeneti állapotok vannak a tökéletes férfi és a tökéletes nő között, anélkül hogy valaki is elérhetné az eszményiség legmagasabb fokát. Igazán tökéletes nő és férfi tehát nincs, legfeljebb nőiességről és férfiasságról beszélhetünk. Minden egyén jelleme M-ből és W-ből van alkotva, úgy, hogy szerinte az ún. „szexuális átmeneti fokozatok” nem természetellenességek, hanem normális jelenségek.

A szexuális vonzás törvényét Weininger így határozza meg: „Mindig egy egész M és egy egész W törekszik az egyesülésre, még akkor is, ha [a] férfiasság és a nőiesség egyenlőtlenül vannak elosztva a két egyénben.” Például, ha a férfiban háromnegyed M és egynegyed W foglaltatik, akkor az a nő fog neki legjobban tetszeni, akinek jelleme egynegyed M és háromnegyed W-ből áll, vagyis akinek férfiassága az ő saját

* *Geschlecht und Character*, von Weininger O. Braumüller, Wien.

férfiasságának hiányát pótolja, és akinek részben hiányzó nőességét az ő saját nőessége egészíti ki. Weininger szerint ez a törvény megmagyarázza a conträr-szexuális érzéseket is, amelyeket a hermafroditikus lényekkel hoz párhuzamba. Mindezek szerint nem is elég valamely egyénről csak annyit mondani, hogy férfias vagy nőies: meg kell határozni, mennyi benne az M és mennyi a W.

„Felszabadulásra” — emancipációra — való törekvés és képesség csak azokban a nőkben van, akiknek a jellemében az M nagyrészt okkupál. Minden szellemileg igazán kiváló nő az átmeneti alakokhoz tartozik, a „sexuelle zwischenstufe”-n foglal helyet, és kiválóságát csak a benne lévő M-nek köszönheti. A tiszta W, az igazi asszony, semmi szükségét sem érzi a kiválásnak, a felszabadulásnak, és nincs is meg hozzá a képessége.

A nő lénye egészen és mindig szexuális. A párosodás, a fajfenntartás — a férfihoz s gyermekhez való viszony — egész lelkét leköti. A férfi is szexuális, de először is nem mindig, másodsor nem egészen. Lelki életét a nőhöz és gyermekhez való viszony nem tölti be teljesen és nem elégíti ki.

Az M öntudatosan, a W öntudatlanul, mintegy ösztönszerűleg él, és csak M-től kapja meg az öntudatosságot. És éppen ez a tevékenység: a nő öntudatlan lelki életének öntudatra ébresztése, ez egyik igen fontos szexuális ténye a típusos férfinak a típusos nővel szemben.

A zsenitalítás is kizárólag csak a férfiasságnak lehet jellege, sőt maga az eszményített férfiasság. Ellenben a nőből, amennyiben igazán nő, hiányzik.

A W-nek emlékezeti képsorai a nemi ösztön és a fajfenntartás körül csoportosulnak. Logikája nincs; hiányzik belőle az értelem lelkiismerete, amely állapotot „logical insanity” névvel lehetne jelölni. Szintúgy hiányzik benne az igazság és az etika érzéke. Weininger még abban is kételkedik, hogy van-e a W-nek egyáltalában lelke olyan értelemben, mint az M-nek.

A nőket két válfajra osztja: egyik az anyatípus, másik a rossz nő típus (Muttertypus und Dirnentypus). Abszolút anya és abszolút rossz nő, ezek volnának a végletek, de amilyenek a valóságban nincsenek. Az élet itt is csak vegyületeket, átmeneteket mutat, noha elég gyakran közelíti meg a nő — Weininger szerint — az abszolút rossz nő eszményét, míg az abszolút anyaság ideáljához sokkal ritkábban jár közel. Az anyatípus szempontjából a szexuális élet eszköz a célhoz, és ez a cél: a fajfenntartás. A rossz nő típus álláspontjából a szexuális élet öncél. E szerint az előbbi életterjesztő, az utóbbi életlő princípium.

Már az eddigiekben is igen nagymérvű ellenszenv és igazságtalanság nyilvánul meg Weininger részéről a női nemmel és a nőiességgel szemben. És ez a túlzás — amely még a különben helyes és okos megfigyelések értékét is csorbítja — még erősebb mértékben megnyilatkozik a szerző további következtetéseiben. Szerinte a nő még igazi szerelemre sem képes, nincs igazi szépérzéke és értelmisége. Gyengeelméjűnek éppen nem nevezhető, inkább értelmetlennek. Közelfekvő önző célok elérése körül nagyobb ravaszságra, számításra, „okosságra” képes, mint az M. A nő nem sérti a logikát, az erkölcsöt, mert logika és erkölcs egészen hiányzik belőle.

Határozottan beteges lélekre vall Weiningernek a következő kijelentése: „A nő nem a Tagadás, hanem a Semmi; se Igen, se Nem. A nő nem lehet bűnös, — a nő maga a bűn.”

Ellenben alig talál szavakat a férfi dicsőítésére: „Az igazi férfi isten képmása. Az abszolút Valami, szemben a Semmivel. És ez a férfi jelentősége a mindenségben, mert így

egészíti ki egymást a férfi és a nő. A nőnek a világegyetemben csak az a rendeltetése, hogy a férfinak ellentéte legyen.”

Csodálatosképpen összeköttetésbe hozza Weininger az ő témáját a zsidókérdéssel, miközben a zsidó fajról majdnem olyan kevésbé hízelgően nyilatkozik, mint az egész női nemről.

Végső konzekvenciáiban Weininger a szexualitással való teljes szakítást ajánlja, és a férfiakat felszólítja, vegyék rá a nőket is az absztinenciára, „szabadítsák fel a nőket önmaguktól”. Ha ez sikerülne, és ha a nők nevelését a férfiakra bíznák, az anya kezéből a nevelést egyáltalán kivennék, akkor egy olyan semleges lény jönne létre, mely se nem W, se nem M.

De hogy mint képzelte el Weininger az emberiség jövő sorsát, ha absztinens, neutrális lényekké válnánk, az nem derül ki ebből a könyvből, amely — mint látjuk — patológikus lélek beteges megnyilatkozása és példa arra, hogy túlzásokkal még az igazságokat is diffamálni lehet.
